

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН ТА
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ІСТОРІЯ ВЧЕНЬ ПРО ДЕРЖАВУ ТА ПРАВО

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до практичних занять з навчальної дисципліни
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»

ОДЕСА
2023

УДК 340.12(072)
I-907

Укладач:

О. І. Донченко, кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Рецензенти:

І. В. Борщевський, кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

А. В. Левенець, кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та правосуддя економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

*Рекомендовано вченою радою економіко-правового факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова.*

Протокол № 1 від 28 серпня 2023 р.

I-907 **Історія** вчень про державу та право [Електронний ресурс] : електронні методичні рекомендації до практичних занять з навчальної дисципліни для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Право» / уклад. О. І. Донченко. – Одеса, 2023. – 78 с. – 0,5 МБ.

У методичних рекомендаціях розкривається програма курсу, даються вказівки для опанування лекційним матеріалом, наведено основні положення до вивчення дисципліни «Історія вчень про державу та право» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Право» спеціальності 081.

Метою методичних рекомендацій є надання здобувачам допомоги при підготовці до практичних занять та під час самостійної роботи.

УДК 340.12(072)

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2023

ЗМІСТ

1. ВСТУП	4
2. ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ	6
3. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	9
4. ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСИПЛІНИ	50
5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ ЗАВДАНЬ	53
6. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ БАЛІВ	58
7. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ	64

ВСТУП

Предметом вивчення навчальної дисципліни є історія виникнення і розвитку теоретичних знань про такі юридичні категорії як право, держава, законодавство, а також політику, тобто історія розвитку правознавства, державознавства, історія політичних і правових теорій.

Мета дисципліни - оволодіння здобувачами системою теоретичних знань про державу і право в їх історичній еволюції; розуміння суті політико-правових теорій з метою подальшого використання для об'єктивного аналізу сучасних державно-правових інститутів, що вимагається реаліями сучасного розвитку суспільства, об'єктивністю подальшого зміцнення правових основ державного і суспільного життя, суворого і неухильного дотримання чинного законодавства, вироблення у майбутніх спеціалістів дбайливого ставлення до інтересів суспільства і держави, прав і свобод громадян.

Завдання дисципліни:

- засвоєння теоретичних знань про державно-правові інститути в їх історичній еволюції; розуміння змісту політичних та правових вчень в їх історичній еволюції;
- визначення причини та історичних умов виникнення тієї чи іншої політико-правової теорії, доктрини, концепції;
- визначення змісту поглядів, ідей, основних концепцій тих мислителів, які визнані класиками політико-правової думки;
- визначення переваг, недоліків і значення політико-правових теорій минулого; основних проблем політичного, державного, правового розвитку України в сучасних умовах;
- засвоєння теоретичних основ політичних та правових вчень задля кращого розуміння державно-правових процесів сучасності й прогнозування подальшого розвитку державно-правових інститутів;
- надання здобувачам академічних знань з історії політичних та правових вчень для подальшого ефективного засвоєння галузевих юридичних дисциплін.

Міждисциплінарні зв'язки: Теорія держави і права, Історія держави і права України, Історія держави і права зарубіжних країн. У ряді випадків у ній піднімаються проблеми галузевих юридичних наук (державного, кримінального, міжнародного права тощо).

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

знати: причини та історичні умови виникнення тієї чи іншої політико-правової теорії, доктрини, концепції; зміст поглядів, ідей, основних концепцій тих мислителів, які визнані класиками політико-правової думки; переваги, недоліки і значення політико-правової теорії минулого; основні проблеми політичного, державного, правового розвитку України в сучасних умовах.

вміти: працювати з першоджерелами та навчальною літературою; об'єктивно оцінювати зміст і еволюцію політико-правових вчень; пояснити доцільність вивчення політико-правової думки для об'єктивного аналізу сучасних державно-правових інститутів; застосовувати погляди вчених на державу (походження, сутність, форми держави, найкращий державний устрій) і право (поняття права, джерела права, співвідношення права і моралі, права і закону, ставлення до законності) при веденні дискусій з основних проблем курсу.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ

Змістовий модуль 1.

Виникнення і розвиток поглядів на державу і право у країнах Стародавнього сходу, Античності та Середньовіччя

Тема 1. Вступ. Предмет і метод історії вчень про державу та право.

Місце історії вчень про державу і право в системі юридичних наук. Предмет і об'єкт, періодизація і функції історії вчень про державу і право. Методологія, та принципи дослідження вчень про державу і право.

Тема 2. Політико-правові вчення Стародавнього періоду.

Політико-правові вчення давньої Індії. Соціально-політичні ідеї буддизму. Суспільство, держава і право у вченні Конфуція. Соціально-політичні і правові ідеї в ученні Мо-Цзи. Держава та закон у вченні Шан Яна. Теорія політики і права школи легістів. Даосизм про суспільство та державу.

Вчення про державу і право Античності. Політичні і правові ідеї софістів. Політико-правове вчення Сократа, Платона, Аристотеля. Полібій про кругообіг форм держави. Поняття республіки у праці Цицерона. Римські юристи про право та його види. Вчення А. Аврелія про співвідношення церкви та держави.

Тема 3. Погляди на державу і право в Київській Русі і в Західній Європі.

Політичний трактат «Слово про Закон і Благодать» Іларіона. Проблема співвідношення закону та істини. Ідея рівноправності християнських народів. Політична програма В. Мономаха. Політико-правові погляди Д. Заточника. Політико-правова теорія Фоми Аквінського. Сутність держави. Основні елементи державної влади. Вчення про закони і державу Марсилія Падуанського. Правові погляди середньовічних юристів. Школа глоссаторів, постглоссаторів.

Тема 4. Політико-правові вчення в період Відродження і Реформації.

Державно-правові вчення в Росії періоду феодальної централізованої держави. Значення і зміст теорії Філофея «Москва – третій Рим». Державно-правові вчення епохи Відродження та Реформації. Вчення Н. Макіавеллі про сутність та форми держави і права. Теорія Ж. Бодена про державний суверенітет. Політико-правові ідеї М.Лютера, Т.Мюнцера. Особливості поглядів Б.Спінози на природне право. Вчення Г. Гроція про джерела права та походження держави. Погляди Т.Гоббса на державу, державний суверенітет і право. Дж.Локк про основні вимоги природного права.

Тема 5. Державно-правові вчення в Україні в XV- XVIII ст.

Політико-правова думка в період входження до складу Литви та Польщі (С. Оріховський-Роксолан, І. Вишенський, П. Могила). Ідеї державності періоду Української гетьманської держави (Б. Хмельницький, І. Мазепа, П. Орлик).

Змістовий модуль 2.

Особливості розвитку політико-правових вчень

Нового та Новітнього часів

Тема 6. Державно-правові вчення європейського Просвітництва XVII-XVIII ст.

Політико-правові погляди Вольтера. Вчення про державу і право Ш. Монтеск'є. Особливості теорії розподілу влади. Політико-правове вчення Ж.Ж. Руссо. Руссо про причини та ступені розвитку суспільної нерівності, про виникнення та сутність держави. Теорія народного суверенітету Ж.Ж. Руссо. Державно-правова теорія С. Пуфендорфа. Правова теорія Чезаре Беккарія. Політико-правові вчення в Росії в період феодалізму XVII-XVIII ст. Ф. Прокопович про походження і форми держави. Політико-правові вчення А. Радищева.

Тема 7. Політичні і правові теорії США в період боротьби за незалежність та політико-правова думка в Німеччині у XVIII - XIX ст.

Політико-правові погляди Т. Пейна. Теорія Пейна про природне право та форму правління. Політичні і правові погляди Т. Джефферсона та їх втілення у «Декларації незалежності» та «Біллі про права». Політичні і правові погляди федералістів. О. Гамільтон про державу і право.

Кант про право і державу. Категоричний імператив. Історична школа права (Г.Гуго, К.Савіньї, Г.Пухта). Вчення Гегеля про державу і право, співвідношення держави і громадянського суспільства.

Тема 8. Європейська політико-правова думка в XIX ст.

Правова теорія І. Бентама з питань права і держави. Концепція конституційної держави Б. Констана. Політико-правові ідеї Л. Штейна. Юридичний позитивізм: О. Конт, Дж. Остін. Вчення Р. Ієрінга про право та державу. Соціологічна теорія держави Л. Гумпловича. Неокантіанське вчення про право Р. Штаммлера. Політичні погляди Г. Спенсера. Політико-правові вчення Ф. Ніцше.

Тема 9. Політико-правові вчення в Україні XIX – XX ст.

Ідеологія ліберального і демократичного руху (Т. Шевченко, М. Костомаров, І. Франко). Суспільно-політичні і правові ідеї в Україні представників демократичної інтелігенції в другій половині XIX - на початку XX ст : О.Потебня, С.Подолінський, О.Терлецький, М.Драгоманов, І.Франко, Л.Українка. Державно-правові концепції М. Грушевського. Політико-правові погляди М.Міхновського, В. Липинського, Д.Донцова, В. Винниченка.

Тема 10. Політичні і правові теорії XX сторіччя.

Позитивістський нормативізм Г. Кельзена. Теорія солідаризму Л. Дюгі. Концепція вільного права Є. Ерліха. Соціологічна юриспруденція Р. Паунда. Психологічна теорія права Л. Петражицького. Політико-правова ідеологія націонал соціалізму. Теорія Еліт (Г. Моска, В. Парето). Політична теорія М. Вебера. Теорія відродженого природного права.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ,
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Змістовий модуль 1.

Виникнення і розвиток поглядів на державу і право у країнах
Стародавнього сходу, Античності та Середньовіччя

Тема 2. Політико-правові вчення Стародавнього періоду

Практичне заняття 1

Питання для обговорення:

1. Погляди на державу і право в країнах Стародавнього Сходу: політико-правові вчення давньої Індії про суспільний лад, політичний порядок, статус особистості: брахманізм, буддизм.
2. Суспільство, держава і право у вченні Конфуція.
3. Держава та закон у вченні Шан Яна.

Опитування за питаннями теми.

Практичне заняття 2

Питання для обговорення:

1. Вчення про державу і право у стародавній Греції:
 - 1.1. політичне і правове вчення Сократа;
 - 1.2. Платон про державу і право;
 - 1.3. політичне і правове вчення Аристотеля;
2. Полібій про форми правління.

Опитування за питаннями теми.

Практичне заняття 3

Питання для обговорення:

1. Вчення про державу і право у стародавньому Римі:
 - 1.1. поняття республіки у праці Цицерона;
 - 1.2. вчення Августина Аврелія про співвідношення церкви та держави.
2. Римські юристи про право та його види.

Опитування за питаннями теми.

Захист рефератів: доповідь та презентація.

Завдання для самостійної роботи

1. Даосизм про суспільство та державу
2. Синтез теорії та практики легізму в «Хань Фей Цзи»
3. Політичні і правові ідеї раннього християнства

Теми для рефератів

1. Політичні і правові ідеї софістів
2. Полібій про кругообіг форм держави.
3. Римські юристи про право та його види

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Звертаючись до політико-правової ідеології Стародавньої Індії, здобувачам слід звернути увагу, що провідними напрямками були брахманізм і буддизм, створені на основі релігійно-міфологічних уявлень.

Необхідно звернути увагу на політико-правові елементи вчення брахманізму, місце і правове становище кожного стану (варни) у суспільстві.

Передусім здобувачам слід розуміти, що політичним ідеалом брахманізму була своєрідна теократична держава, а вирішальну роль у суспільному устрої і мистецтві управління відведено покаранню, що складає зміст управління (дандаїті).

Давньоіндійські правові збірники містять практичне керівництво з державного управління, політики. Принципом державного управління називається «артха», тобто користь, що пронизує викладені в збірнику практичні настанови про усунення перешкод на шляху до суспільного порядку, про застосування витончених засобів державної політики, про судочинство, правила й обов'язки державних чиновників.

Здобувачам слід звернути увагу на те, що в буддійському вченні зроблено поворот від Бога до людини. Політичною складовою вчення Будди є створення справедливого суспільства і держави без повстань і революцій лише

шляхом удосконалення кожної людини, прагнення добра собі, іншим, суспільству. Морально-правовою основою буддизму є вихваляння законності, проповідь гуманізму, повага і любов людини до інших, непротивлення злу злом чи насильством, морально-духовна рівність всіх тощо.

Найбільш впливовими політичними ученнями Стародавнього Китаю були даосизм, конфуціанство, моїзм і легізм. Важливо вказати на характерні ознаки конфуціанства та легістів. Вчення Конфуція справило великий вплив на розвиток суспільно-політичної, правової і філософської думки в Китаї. Гуманність (жень) – центральне поняття вчення, що визначає відносини між людьми, кінцеву мету морального самовдосконалення. Слід розуміти, що Конфуцій розвивав патріархально-патерналістську концепцію держави, а політичним ідеалом було правління аристократів добродійності і знань, а не родової знаті і багатих. Легісти дотримувалися інших поглядів на методи управління державою. Шан Ян одним з перших у світовій історії створив модель деспотичної, тоталітарної держави, обґрунтовувавши управління, що спирається на закони і жорстокі покарання.

Звертаємо увагу здобувачів, що політична і правова спадщини Стародавньої Греції формувалася у системі розвинених суспільних відносин більшості старогрецьких полісів. Режими рабовласницької демократії, аристократія, олігархія, тиранія були тим ґрунтом, який і зумовив цілий ряд теоретичних ідей.

Переходячи до вивчення ідей Сократа звертаємо увагу здобувачів на те, що він переглянув і розвив багато положень софістів про право, державу і політику. У його політико-правових поглядах необхідно виділити найсуттєвіше для нас. Зокрема, мова йде про взаємозв'язок політичної і суспільної стабільності з досягненням високого морального ідеалу особистості, яке стає можливим через її розум, знання, добродійність, тобто добродійні люди будують благополучне суспільство. Важливим є погляди Сократа на критерії оцінки форм правління, а також щодо законів і законності.

Щодо поглядів Платона здобувачам слід звернути увагу, що його вчення про “ідею держави” має філософське підґрунття. Треба знати визначення держави, дане Платоном, оскільки саме він поклав початок ученню, за яким держава і закони, влаштовані належним чином, були реалізацією справедливості, але не свободи. Платона не безпідставно вважають одним з основоположників теорії тоталітаризму, враховуючи його варіант «державного ладу» у «Законах». Слід звернути увагу на викладені у «Законах» теорію закону, принципи законодавства, цілі законодавця і правосуддя.

Теорія Арістотеля є систематизованим, позбавленим релігійного впливу цілісним політичним ученням. Треба схарактеризувати його теорію виникнення держави, поняття держави, класифікацію форм держави, звернувши увагу на основні критерії. Крім того, слід зупинитися на визначенні права як політичного явища, розуміти зміст природного права та волеустановленого права, метою якого є служіння загальній користі.

Щодо політико-правових вчень Стародавнього Риму зазначаємо, що багато загального було з вченнями античної Греції. Це пов'язано з однотипністю соціально-економічних відносин. Слід підкреслити особливу роль видатного римського мислителя і політичного діяча Цицерона, зокрема його теорія про змішану форму держави (що включає елементи демократії, аристократії і монархії); вчення про природне право. Його вчення про державу і право вплинуло на розвиток як римської, так і всієї європейської політико-правової думки.

Виняткове і неминуще значення в історії цивілізації належить християнству. Сформульовані в Новому Заповіті моральні норми і принципи поведінки людей виразили такі загальнолюдські цінності, як свобода, рівність, справедливість, праця та вплинули на політико-правову думку. Помітною віхою в розвитку політико-правової ідеології християнської церкви того часу є вчення Аврелія Августина (Блаженного). Розглядаючи ідеї цього вчення, визначаємо основні риси його теократичної доктрини.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Журавльов Д., Коротюк О., Лавринович О. Історія вчень про державу і право. Видавництво ОВК, 2021. 238 с.
2. Історія вчень про державу і право : навч. посіб / Є. В. Зозуля, О. С. Туренко, І. В. Іванов. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
3. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. 4-те вид., доповн., у 2-х част. Київ : Алерта, 2015. 416 с.
4. Тетарчук І.В. Історія вчень про державу і право. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Видавництво ЦУЛ, 2020. 184 с.
5. Бутко Ю. Ідеал досконаломудрого ("шен-жень") в філософії даосизму. *Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства.* 2015. Вип. 3. С. 166-173.
6. Данилова Т. В. Онтологія процесів, або декілька слів про даосизм. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Гуманітарні студії.* 2014. Вип. 203(2). С. 42-48.
7. Кошовий С. Шан Ян і його концепція держави. *Етнічна історія народів Європи.* 2015. Вип. 45. С. 137–148.
8. Тофтул М.Г. Конфуцій про справедливість. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2012. Вип. 64. С. 13-16.
9. Шепетяк О. М. Веди в контексті індуської релігійної літератури. *Молодий вчений.* 2017. № 4.3. С. 295-299.
10. Алексєєв В. Початки філософських поглядів на суспільні процеси та державу: учення Сократа. *Державне управління та місцеве самоврядування.* 2015. Вип. 2. С. 3-15.
11. Блоха Я. Є. Категорія "справедливість" у політичній філософії Марка Тулія Цицерона. *Філософські обрії.* 2017. Вип. 37. С. 24-30.
12. Костроміна Г. М. Від Сократа до Арістотеля: удосконалення людини через пізнання і знання. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури.* 2012. Вип. 4(2). С. 84-89.

13. Муляр В. Природне право: концептуалізація західноєвропейської моделі від софістів до Гуго Гроція. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2013. Вип. 3. С. 59-65.
14. Харченко-Кушнір Н. М. Ідея середнього класу в концепції "ідеальної держави" аристотеля. *Економіка та держава*. 2011. № 11. С. 68-70.
15. Чорна Л. В. Від ідеї до утопії: шлях Платона до досягнення ідеальної держави. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. Серія: Філософія*. 2015. № 4. С. 5-12.

Тема 3. Погляди на державу і право в Київській Русі і Західній Європі

Практичне заняття 4

Питання для обговорення:

1. Зміст і значення політичного трактату «Слово о Законе и Благодати» Іларіона.
2. Загальна характеристика політичної програми В. Мономаха.

Опитування за питаннями теми.

Практичне заняття 5

Питання для обговорення:

1. Політико-правова теорія Фоми Аквінського.
2. Вчення про закони і державу Марсилія Падуанського.
3. Правові погляди середньовічних юристів. Школа глоссаторів.

Опитування за питаннями теми.

Завдання для самостійної роботи

1. Історичні передумови створення політичного трактату Іларіона
2. Класифікація та ієрархія законів Фоми Аквінського
3. Діяльність глосаторів і постглосаторів

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Звертаємо увагу здобувачів, що політико-правові вчення Середньовіччя характеризуються теократичним обґрунтуванням держави і права, також продовжується розвиток ідей примату церковної влади над світською.

Здобувачам слід розуміти, що становлення державно-правової думки в ранньофеодальній Київській Русі також відбувалося під впливом християнської релігії. За часів Я.Мудрого Іларіон виконував роль головного ідеолога нововведень. Суть його нововведень в тому, що суспільний прогрес відбувається завдяки зміні принципів релігії, а співвідношення Старого й Нового Заповітів, закону та благодаті він використовував для тлумачення соціальної проблеми, пов'язаної з питанням про місце окремих народів у світовій історії.

При вивченні політичного трактату здобувачам слід розуміти, що він висвітлював надзвичайно важливі та актуальні для Київської держави і середньовічної Європи політико-юридичні проблеми: законність походження верховної влади, єдиновладдя «самодержців», їх відповідальність за управління країною, їх політичні та моральні якості, союз «симфонію» світської і духовної влади, роль закону тощо. Іншими словами, міжнародний авторитет держави поставлений у пряму залежність від особистості, діяльності великого князя.

Проблеми співвідношення влади, церкви і людини вирішувалися й у «Повчанні» Володимира Мономаха. Ставши великим київським князем, Володимир Мономах зміцнив авторитет великокнязівської влади, домогся внутрішнього миру в державі, зростання її міжнародного значення, однак небезпека феодальної роздробленості Русі проступала усе більш зримо, що тривожило князя – це передувало його «Повчанню» своїм синам, записане літописцем у «Повісті временних літ».

Звертаємо увагу здобувачів на основні політико-правові аспекти «Повчання» В.Мономаха, що стала фактично політичною програмою для київських князів: християнська віра і добродійність, важливість слідування в управлінні моральним принципам; церкві відводиться почесне, але явно

підлегле місце в співвідношенні світської і духовної влади.

Слід розуміти, що Ф. Аквінський, як видатний вчений-богослов, прагнув обґрунтувати постулати віри засобами розуму, логіки, філософії, і формування ідеології католицизму було пов'язано з ним. У своїх працях «Сума теології», «Про правління государів», коментарях до перекладеної латинською мовою і виданої «Політиці» Аристотеля, Ф. Аквінський на її базі розвинув доктрину держави і природно-правову теорію у світлі догматів католицької церкви. Слід звернути увагу на види законів та сфери їх дії, а також поділ права на природне і позитивне.

Найпильнішої уваги заслуговує політична доктрина Марсилія Падуанського, яка містить різку критику щодо теократичних теорій та являє собою яскраве явище в розвитку середньовічної політико-правової думки. Звертаємо увагу на значення народу в державі як єдиного носія суверенітету і верховного законодавця, колективного творця законів і їх охоронця. Але, як ідеолог багатих верств населення, до категорії “народ” відносив не всіх людей, а лише “кращих” представників (військові, державні службовці і священнослужителі), оскільки їхня діяльність спрямована на загальне благо, а не тільки на задоволення своїх особистих інтересів, як у ремісників, торговців.

Здобувачам необхідно розуміти основні аспекти політичної доктрини Марсилія Падуанського: самостійність держави, її незалежність від Церкви в сфері публічної влади; народ-суверен; співвідношення законодавчої і виконавчої влади; демократичні принципи її організації і функціонування; підзаконність всіх громадян держави. Отже, незважаючи на панування феодалізму в суспільних відносинах, у Середньовіччі виникло багато нових ідей, які виходили далеко за ідеологічні межі цього історичного періоду. Панування релігійного світогляду не завадило появі нової теоретичної течії, яка вперше обґрунтовувала світський характер держави і права. Все це благотворно вплинуло на політико-правову думку епохи Відродження.

При вивченні правових поглядів середньовічних юристів здобувачам слід врахувати наступне. Незважаючи на падіння Римської імперії, римське право

було досить поширеним у багатьох народів Європи і в ті часи професійне розуміння права багато в чому спиралося на положення римського права. З'являються різні юридичні школи. Одним із напрямків дослідницької роботи таких шкіл стало порівняння чинного в конкретній країні права з римським правом, виявлення прогалин у правовому полі та пропозиції щодо їх ліквідації впровадженням норм римського права. Результатом діяльності школи глосаторів стало видання окремого збірника, де зазначалося, що, розглядаючи конкретні порушення встановлених державою норм, судді мусили відновлювати справедливість згідно з приписами законів, а не моральних норм суспільства.

Звертаємо увагу здобувачів, що у XIV ст. з'являється юридичний напрямок постглосаторів (коментатори). Вони застосовували правила схоластичної логіки (католицька теологія, орієнтована на виправдання церкви) і вважали волю природним правом, а рабство – породженням насильства. Отже, здобувачам слід розкрити зміст напрямків роботи представників шкіл глосаторів і постглосаторів.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Демиденко Г.Г. Історія вчень про державу і право. Курс лекцій. Право, 2014. 414 с.
2. Журавльов Д., Коротюк О., Лавринович О. Історія вчень про державу і право. Видавництво ОВК, 2021. 238 с.
3. Забзалюк Д.Є. Історія вчень про державу і право. Навчально-методичний посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 58 с.
4. Зінченко О. В. Історія вчень про державу і право: у таблицях і дефініціях: навчальний посібник. Харків.: Право, 2012. 208 с.
5. Історія вчень про державу і право : навч. посіб / Є. В. Зозуля, О. С. Туренко, І. В. Іванов. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.

6. Історія сторія вчень про державу і право : метод. Рекомендації (вказівки) до вивчення навч. дисципліни для студ. денного відділення економіко-правового ф-ту ОНУ ім. І. І. Мечникова / укл.: О. І. Донченко, О. Д. Гринь, І. В. Борщевський. Одеса : Фенікс, 2021. 124 с.
7. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. 4-те вид., доповн., у 2-х част. Київ : Алерта, 2015. 416 с.
8. Тетарчук І.В. Історія вчень про державу і право. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Видавництво ЦУЛ, 2020. 184 с.
9. Беспалов С. Значення діяльності святителя Іларіона, митрополита Київського, в утвердженні самостійності Української Церкви. *Волинський благовісник*. 2013. № 1. С. 83-88.
10. Михайл (Зінкевич) митрополит. "Слово про закон і благодать" митрополита Іларіона: сакральний вимір Руської державності. *Волинський благовісник*. 2013. № 1. С. 9-12.
11. Сліпушко О. Перша державно-літературна декларація Руси-України: до 980-ліття написання "Слова про Закон і Благодать" Іларіона. *Слово і час*. 2017. № 6. С. 23-27.
12. Ткачов С. І. Ідеї здорового способу життя у творі Володимира Мономаха "повчання дітям". *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. 2014. № 9-10. С. 86-93.
13. Солонська Н. "Слово про Закон і Благодать" митрополита Іларіона — пам'ятка книжно-літературної мови Київської Русі (до 175-річчя першого видання). *Вісник Книжкової палати*. 2019. № 6. С. 47-52.
14. Мостова Л. Жанр псалма в структурі "Повчання" Володимира Мономаха. *Проблеми сучасного літературознавства*. 2015. Вип. 20. С. 113-121.

Тема 4. Політико-правові вчення в період Відродження і Реформації

Практичне заняття 6

Питання для обговорення:

1. Значення і зміст теорії Філофея «Москва – третій Рим».
2. Н. Макіавеллі про сутність та форми держави і права.
3. Теорія Ж. Бодена про державний суверенітет.
4. Політико-правові ідеї М.Лютера, Т.Мюнцера.
5. Г. Гроція про джерела права та походження держави.
6. Погляди Т.Гоббса на державу, державний суверенітет і право.
7. Дж. Локк про основні вимоги природного права.

Опитування за питаннями теми.

Захист рефератів: доповідь та презентація.

Завдання для самостійної роботи

1. Історичні передумови виникнення Відродження та Реформації
2. Жан Кальвін щодо вимог до влади
3. Г. Гроцій щодо питань війни та міжнародних відносин

Теми для рефератів

1. Зміст праці Н. Макіавеллі «Государ»
2. Трактат Г. Гроція «Про право війни та миру»
3. Б.Спіноза про природне право

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Розкриваючи значення і зміст теорії Філофея «Москва – третій Рим», здобувачам слід звернути увагу на той факт, що вона стала ідеологічним оформленням політичних відносин, які на той час склалися, утвердженням авторитету російського царя, а також свідчила про глибоке проникнення мислителя в історичні процеси політичного розвитку Росії. Сенс концепції

«Москва - третій Рим» полягав у тім, що перевага і торжество православ'я (після падіння Візантії) пов'язана з Москвою. Москва - світова столиця, наступний духовний центр усього православного світу, усіх православних країн, який очолює великий московський князь.

В сучасній літературі немає єдиної думки щодо того, чи стала теорія «Москва - третій Рим» офіційною ідеологією Московської держави. Деякі автори висловлюються позитивно з цього приводу і вважають, що теорія Філофея - лежить в основі усієї офіційної ідеології XVI ст., оскільки відображала політичну програму держави; інші автори, заперечуючи це, твердять, що впродовж трьох десятиліть правління Івана IV ця теорія була зовсім непопулярною і вже зовсім заперечувалась її будь-яка месіанська роль, оскільки в ній, мовляв, не було закликів до захоплення інших країн з метою їх приєднання до Московської держави.

Відродження і Реформація є найбільшими і найзнаменнішими подіями пізнього західноєвропейського середньовіччя. І хоча вони мали багато спільного, що об'єднувало їх в один соціокультурний феномен, все ж було б помилково вважати ці величніші події ідентичними, ігнорувати важливіші відмінності, що були між ними. На це здобувачам слід звернути увагу і взяти за основу.

Найбільш істотним в політичному вченні Н. Макіавеллі був виступ проти теологічних уявлень про державу і політику. Звертаємо увагу здобувачів, що він вводить новий термін для означення держави – *Stato*, розмірковує над формами правління, а основою міцності держави вважає безпеку особистості і непорушність власності. Важливо розкрити рекомендації і правила політичного мистецтва в «Государі», які складають сутність «макіавеллізму» як практичного керівництва для безпринципних політиків. Також слід звернути увагу на право як засіб для досягнення державних цілей і закони, що охороняють свободу і спокій народу. Вчення Макіавеллі про політику уважно вивчалось і вивчається багатьма поколіннями політиків.

При ознайомленні із політико-правовими ідеями Ж.Бодена здобувачам слід підкреслити, що ніхто в Середньовіччя з такою старанністю не розробляв проблему суверенітету, не окреслював межі державної влади і не вивищував достоїнства права, інтереси особистості, свободу совісті так, як Боден. Його ідеї воістину являли собою своєрідний інтелектуальний прорив до обріїв політико-правової думки Нового часу. Важливо розкрити суть та ознаки суверенітету у вченні Бодена, звертаючи увагу, що головна мета справедливого управління державою – це вище благо держави і приватної особи, людини і громадянина. Головним вогнищем європейської Реформації була Німеччина. М. Лютер сформулював ті релігійно-політичні гасла, що згуртували в Німеччині всіх реформаторів, оскільки він виступив рішучим противником папи римського і католицької церкви як посередників між Богом і мирянами, оголосив що свобода думки і совісті – це передума, антидеспотичного, демократично організованого суспільства.

Слід зауважити на основних положеннях політичної програми Т. Мюнцера, серед яких заклик до соціального перевороту і встановлення фактично народної влади, повернення до християнської рівності і демократичної церкви, «божого справедливості» і правосуддя.

При ознайомленні із політико-правовими ідеями Г. Гроція здобувачам слід звернути увагу, що він послідовно розвиває теорію природного права, поширивши його дію на відносини між людьми в «природному стані», у державі, між народами як вихідної і визначальної причини виникнення і буття всіх політичних явищ. Його вчення про природну і волеустановлену форми права, договірне походження держави, про суверенітет, війни і міжнародні відносини (його називають «батьком міжнародного права») вплинуло на наступний розвиток політико-правової думки, формування основ юридичного світогляду.

Звертаємо увагу здобувачів, що Т. Гоббс у своїх працях продовжив розвиток ідей про людську природу, якій властиві пристрасті та розум, обґрунтував значення природних законів як джерел природного і публічного

права. Політико-правовим ідеалом Гоббса було громадянське суспільство, в якому поєднуються необмежена влада монарха в публічній сфері і права підданих в приватних відносинах.

При ознайомленні з творчістю Дж.Локка, здобувачам слід звернути увагу, що його роботи містять програмні положення з найважливіших державно-правових принципів громадянського суспільства. Він подав критику теологічно-патріархальній теорії і виклав свою концепцію природного права.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Демиденко Г.Г. Історія вчень про державу і право. Курс лекцій. Право, 2014. 414 с.
2. Журавльов Д., Коротюк О., Лавринович О. Історія вчень про державу і право. Видавництво ОВК, 2021. 238 с.
3. Забзалюк Д.Є. Історія вчень про державу і право. Навчально-методичний посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 58 с.
4. Зінченко О. В. Історія вчень про державу і право: у таблицях і дефініціях: навчальний посібник. Харків.: Право, 2012. 208 с.
5. Історія вчень про державу і право : навч. посіб / Є. В. Зозуля, О. С. Туренко, І. В. Іванов. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
6. Гаджиев В. В. Еволюція поняття суспільного договору (Гоббс, Локк, Руссо). *Гуманітарні студії*. 2013. Вип. 20. С. 28-35.
7. Заєць А. П. Ідеї природного права у творчості Гуго Гроція. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 16-20.
8. Коваленко С. М. Формування теорії соціально-правової держави в філософії Томаса Гоббса: "Левіафан". *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Сер.: *Державне управління*. 2011. Т. 159, Вип. 147. С. 85-90.

9. Львова О. Л. Ідея влади в часи реформації: Ян Гус, Мартін Лютер, Жан Кальвін. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 76-84.
10. Налуцишин В. В. Свобода як основа розуміння соціального контролю та правового порядку у філософсько-правових поглядах М. Лютера, Ж. Кальвіна, Ж. Бодена та Т. Кампанелли. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 27. С. 8-9.
11. Павко Я. Гуго Гроцій — один із засновників науки міжнародного права. *Віче*. 2011. № 6. С. 15-16.
12. Пашаєва А. Единство природи Бога и сущности и доказательства этого в философии Спинозы. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 90. С. 327-329.
13. Ціватий В. Г. Нікколо Макіавеллі (1469–1527): політико-дипломатичні погляди і діяльність (у вимірах ХХІ століття). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2013. Вип. 20(1). С. 250-252.
14. Шама О. Концепція "Lo stato" Н. Макіавеллі та подолання логократії у сфері державницької думки епохи Середньовіччя. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2018. Вип. 21. С. 111-124.

Тема 5. Державно-правові вчення в Україні в XV-XVIII ст.

Практичне заняття 7

Питання для обговорення:

1. Загальна характеристика політико-правової думки в період входження до складу Литви та Польщі.
2. С. Оріховський-Роксолан про походження влади.
3. І. Вишенський щодо співвідношення церкви і держави.
4. П. Могила про владу і закон.

Опитування за питаннями теми.

Практичне заняття 8

Питання для обговорення:

1. Ідеї державності періоду Української гетьманської держави.
2. Державницька концепція Б. Хмельницького.
3. Політична доктрина І. Мазепи.
4. Конституція П. Орлика

Опитування за питаннями теми.

Завдання для самостійної роботи

1. Праця С. Оріховського-Роксолана «Про турецьку загрозу»
2. Твір І. Вишенського «Послання до князя К. Острозького»

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Розглядаючи державно-правові вчення в Україні в період входження до складу Литви та Польщі, здобувачам слід звернути увагу на ідеї обмеження королівської влади законом, які були ключовими в працях С. Оріховського-Роксолана. Це було дуже великим досягненням в українському національному політико-правовому вченні того часу. Творчістю С. Оріховського-Роксолана зроблено помітний крок уперед у розвитку середньовічних учень про державу і право; він руйнує догми схоластики, раціоналістично ставить і вирішує проблеми співвідношення особистості, права і держави; піднімає питання походження держави, завдань і функцій держави; розглядає походження права та закону, їх ролі в суспільному житті; вивчає питання поділу влади; співвідношення церкви і держави. Ідея обмеження королівської влади законом – безперечно дуже велике досягнення в українському національному політико-правовому вченні того часу; його ідеал - освічена монархія, обмежена законом. С. Оріховський-Роксолан був прибічником теорії природного права; на його думку діяльність монарха - спрямована на створення умов життя, які відповідали б природному праву. Це був видатний публіцист XVI ст., патріот свого народу, пишався приналежністю до нього, підкреслював, що він «роксолан», «русин». Він закликав короля бути доброзичливим до українців, шанувати їх славне історичне минуле.

Звертаємо увагу здобувачів, що у поглядах І. Вишенського спостерігається обстоювання свого суспільного ідеалу з позицій критики папи римського. Серед його пропозицій найважливішим є те, що на його думку успіх у визволенні від гніту й побудові держави залежить від вирішення трьох взаємопов'язаних проблем: 1. очищення релігії від католицизму, повернення до ранньохристиянських демократичних істин православного християнства; 2. відновлення освіти й науки, відмови від схоластичної католицької науки як духовного засобу зміцнення абсолютної влади папи римського; 3. відродження української мови, відмови від накинutoї католицькою церквою латини.

Новий етап у розвитку української політичної думки пов'язаний із діяльністю П.Могили. У вченні П. Могили викладено концепцію самостійної держави, яку очолює ідеальний правитель, прибічник православної християнської віри.

Здобувачам слід звернути увагу, що напередодні Визвольної війни українського народу богословська державно-правова думка активно протистояла католицькій експансії в Україні; богословська державно-правова думка пропагувала ідеї політичної свободи, природних прав людини і нації; вона відображала політичні настрої козацтва і селянства, сприяла формуванню ідеї національної державності, наближала національно-визвольну війну українського народу.

Політичні погляди в Україні набули подальшого розвитку за часів Гетьманщини. Звертаємо увагу на політико-правові погляди Б. Хмельницького, які детально викладені в “Договірних статтях”. Аналізуючи їх, можна зробити висновок, що в сучасному розумінні йшлося про автономію України. Б. Хмельницький повалив польське панування в Україні, став творцем Української гетьманської держави, забезпечив її міжнародні зв'язки, започаткував розбудову державності України, але непослідовність політичних поглядів, надмірна увага до проблем козаччини на шкоду решті населення привели його до тяжких помилок.

І. Мазепа – гетьман, який залишив певний слід в історії політичної думки в Україні. Він першим виплекав ідею незалежної держави, підняв цю ідею на висоту загальнонаціональної історичної мети. Його сподвижником і прибічником ідеї незалежності Української держави був П. Орлик, політичні погляди якого більш чіткіші. На відміну від політичних проектів Мазепа, Конституція Орлика передбачала створення в країні парламентсько-гетьманської козацької республіки. В історії європейської демократії Конституція Орлика — безперечно один з видатних правових документів XVIII ст., що поклав початок вітчизняному конституціоналізму.

Здобувачам слід дати коротку характеристику змісту Конституції П.Орлика 1710 р., в якій передбачалися три гілки влади, принципи верховенства права і закону тощо.

Звертаємо увагу здобувачів, що у цьому документі, написаному під час обрання П.Орлика гетьманом, передбачалося повне визволення України і встановлення державності. Цього договору повинні були дотримуватись і всі наступні гетьмани. Перша в світі Конституція визначала: державний статус України, її внутрішній устрій та міжнародне становище; встановлювався національно-державний суверенітет України; до неї мали увійти всі історичні землі обабіч Дніпра, її кордони визначалися за станом на час правління гетьмана Б.Хмельницького. Гарантом незалежності України виступав шведський король, а сам він та його нащадки отримували титул протекторів України.

Звертаємо увагу на роль досягнень цього періоду у сприянні формування й розвитку національної політичної та правової ідеології, входженню України в політичні процеси Європи, зміцненню її міжнародного авторитету.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Демиденко Г.Г. Історія вчень про державу і право. Курс лекцій. Право, 2014. 414 с.

2. Журавльов Д., Коротюк О., Лавринович О. Історія вчень про державу і право. Видавництво ОВК, 2021. 238 с.
3. Забзалюк Д.Є. Історія вчень про державу і право. Навчально-методичний посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 58 с.
4. Зінченко О. В. Історія вчень про державу і право: у таблицях і дефініціях: навчальний посібник. Харків.: Право, 2012. 208 с.
5. Історія вчень про державу і право : навч. посіб / Є. В. Зозуля, О. С. Туренко, І. В. Іванов. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
6. Історія сторія вчень про державу і право : метод. Рекомендації (вказівки) до вивчення навч. дисципліни для студ. денного відділення економіко-правового ф-ту ОНУ ім. І. І. Мечникова / укл.: О. І. Донченко, О. Д. Гринь, І. В. Борщевський. Одеса : Фенікс, 2021. 124 с.
7. Тетарчук І.В. Історія вчень про державу і право. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Видавництво ЦУЛ, 2020. 184 с.
8. Вирський Д. Станіслав Оріховський-Роксолан: звиви пам'яті (рецепція постаті гуманіста за ранньомодерної доби). *Переяславські Сквородинські студії*. 2013. Вип. 2. С. 164-171.
9. Кралюк П. Василь Суразький та Іван Вишенський як діячі українського православного традиціоналізму: історико-філософський контекст. *Релігія та соціум*. 2011. № 1. С. 50-55.
10. Гоцуляк В. Петро Могила й могилянська доба в політичній думці України першої половини XVII ст. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 18. С. 277-283.
11. Єгорова В. С. Петро Могила та "могилянська доба": історія та сучасність. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2014. № 12. С. 57-64.
12. Єрмолаєв В. Богдан Хмельницький про проблеми і перспективи українського державотворення (до 365-річчя Національної революції 1648 р.). *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 66–79.

13. Яценюк Г. Дипломатична діяльність гетьмана-емігранта Пилипа Орлика під час перебування на території Туреччини в 1710-1714 рр. *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. 2011. Вип. 583-584. С. 96-102.

Практичне заняття 9

Контрольна робота за змістовним модулем 1 у формі тестування.

На практичному занятті 9 проводиться контрольна робота за змістовним модулем 1 у формі тестових завдань. Тестові завдання складаються з 25 питань і відповідають змісту навчального матеріалу змістовного модуля 1. За кожну правильну відповідь на одне тестове завдання здобувач отримує 0,2 бали.

Змістовий модуль 2.

Особливості розвитку політико-правових вчень Нового та Новітнього часів

Тема 6. Державно-правові вчення європейського Просвітництва XVII-XVIII ст.

Практичне заняття 10

Питання для обговорення:

1. Загальні риси державно-правових вчень європейського Просвітництва XVII-XVIII ст.
2. Політико-правові погляди Вольтера.
3. Вчення про державу і право Ш. Монтеск'є.
4. Теорія народного суверенітету Ж.Ж. Руссо.
5. Правова теорія Чезаре Беккарія.

Опитування за питаннями теми.

Практичне заняття 11

Питання для обговорення:

1. Загальні риси політико-правових вчень в Росії в період феодалізму XVII-XVIII ст.
2. Ф. Прокопович про походження і форми держави.
3. Політико-правові вчення А. Радищева.

Опитування за питаннями теми.

Завдання для самостійної роботи

1. С.Пуфендорф про походження держави і форми правління
2. Політичні погляди М. Щербатова
3. С. Десницький про походження і суть держави та права

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Вивчаючи політико-правові погляди Вольтера здобувачам слід звернути увагу, що його творчість вплинуло на усе французьке Просвітництво. Головна його заслуга полягає в тому, що він визначив програму французького Просвітництва, заклав основи просвітительської критики релігії. Його ідеї виражали інтереси торгово-промислової верхівки французького суспільства і мали революційний характер. Вольтер виступив проти феодальних порядків і проти абсолютизму. Завдяки Вольтеру було підготовлено ґрунт для подальшого розвитку політико-правових вчень.

При ознайомленні із політико-правовими ідеями XVIII - XIX ст. здобувачам слід звернути увагу на видатного теоретика держави і права французького Просвітництва Ш. Монтеск'є. Його теорія закону, концепція принципів правління, поділу влади, політичної свободи – мали значну новизну, поєднували ліберальне розуміння свободи з ідеями конституціоналізму. Обґрунтована ним тріада влади згодом стала класичною формулою теорії конституціоналізму. В умовах передреволюційної Франції його вчення закликала до створення представницьких органів влади і передачі їм законодавчих повноважень.

Важливими є сформульовані Ш. Монтеск'є принципи і правила законодавства. Вчення Ш. Монтеск'є вплинуло на всю наступну політико-правову думку, особливо на розвиток теорії і практики правової державності. До його ідей зверталися представники історичної і соціологічної шкіл права.

Зауважемо, що головним у політичній доктрині Ж.Ж. Руссо є проблема соціальної природи влади, її приналежність народу; в ній немає детального проекту організації ідеального ладу, адже важливішими є начала «вільної республіки», керованої за допомогою законів, свободи і рівності в ній. Все це виявляє егалітаристський характер соціальної доктрини Ж.Ж. Руссо. Вона стала одним з основних ідейних джерел філософії і політичного радикалізму наступних двох століть. Здобувачам слід звернути увагу на концепцію суспільної угоди як «справжнього договору між народами і правителями», формула якого зводиться до наступних положень: кожний передає свою особистість і свої сили в загальне надбання, перетворюючись в нероздільну частину цілого.

Також, здобувачам слід розібратися в запропонованій Ж.Ж. Руссо конструкції народного суверенітету, яка передбачає рівність прав і обов'язків громадян і держави, а верховна влада, якою б необмеженою, священною, недоторканною вона не була, не переступає і не може переступити меж загальних угод.

С.Пуфендорф є одним з предствників німецького Просвітництва. Він заклав основи політико-правового вчення з питань взаємин між державою і церквою. Звертаємо увагу, що призначення держави – бути надійним гарантом порядку і спокою в людському роді, але якщо монарх чи князь штовхатиме державу до лиха, до загальної загибелі, то весь народ може йому не підкоритися, що переросте в загальний опір. При цьому окремі громадяни чинити опір монарху не мають права.

Звертаємо увагу здобувачів, що Ч. Беккарія в трактаті „Про злочини й покарання”, спираючись на концепцію природного права, поклав початок гуманістичному напрямку кримінального права та судочинства. Важливо

розглянути принципи покарання, зокрема він обстоює формулу, яку було запроваджено ще в період англійської революції XVII ст. „Немає злочину, якщо він не передбачений законом”. Цікавими є його аргументи не тільки проти смертної кари, а також виправдовування смертної кари. Ч. Беккарія тільки в одному випадку визнає неминучість смертної кари: коли звинувачений має таку могутність і зв'язки, що може загрожувати суспільству навіть із в'язниці, тобто, таким чином, він виправдовує страту тирана. Ідеї Ч. Беккарія виходять за межі кримінального права та судочинства, захищають такі універсальні цінності, як свобода, честь і гідність людини, що забезпечуються справедливими законами.

Розглядаючи політико-правові вчення в Росії в період феодалізму XVII-XVIII ст., звертаємо увагу здобувачів, що доба Просвітництва XVIII ст. в Російській імперії була представлена широким спектром доктрин – від утвердження божественності влади монарха, його самодержавного статусу відносно суспільства до заперечення самої форми монархії, проголошення ідеї свободи та рівності, демократії та республіканізму.

Передусім здобувачам слід розкрити суть поглядів Ф. Прокоповича про походження і форми держави як захисника абсолютизму і представника теорії просвіченої монархії. Державно-правові погляди епохи російського просвітництва інтелектуала М. Щербатова формують аристократичну опозицію ідеології просвіченого абсолютизму. Ця абсолютистська ідеологія стала основним напрямком в розвитку російської політико-правової думки на наступні століття. Вченням С. Десницького про походження і суть держави та права притаманне найбільш послідовне втілення ідей Просвітництва. З його іменем пов'язаний новий етап розвитку юридичної науки в Російській імперії, і перші спроби застосувати ліберальні європейські ідеї в реформуванні російського державного апарату. А. Радищев завершує російське Просвітництво XVIII ст., його ідеї стали знаряддям боротьби із абсолютизмом та його страшною язвою – кріпацтвом.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Демиденко Г.Г. Історія вчень про державу і право. Курс лекцій. Право, 2014. 414 с.
2. Журавльов Д., Коротюк О., Лавринович О. Історія вчень про державу і право. Видавництво ОВК, 2021. 238 с.
3. Забзалюк Д.Є. Історія вчень про державу і право. Навчально-методичний посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 58 с.
4. Зінченко О. В. Історія вчень про державу і право: у таблицях і дефініціях: навчальний посібник. Харків.: Право, 2012. 208 с.
5. Історія вчень про державу і право : навч. посіб / Є. В. Зозуля, О. С. Туренко, І. В. Іванов. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
6. Тетарчук І.В. Історія вчень про державу і право. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Видавництво ЦУЛ, 2020. 184 с.
7. Беккариа Чезаре. О преступлениях и наказаниях: пер. с итал. / Чезаре Беккариа. К.: Ин Юре, 2014. 240 с.
8. Беліченко О. Аспекти процесуального права в політико-правових поглядах С. Ю. Десницького. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки.* 2018. Вип. 18. С. 11-16.
9. Донченко О.І. Щодо походження держави в природно-правовому вченні С.Пуфендорфа. *Матеріали 75-ї звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (25-27 листопада 2020 р., м. Одеса).* Одеса: Фенікс, 2020. С. 27-30.
10. Небрат В. В. Економіко-правова концепція та реформаторські ідеї Семена Десницького. *Економічна теорія.* 2013. № 1. С. 86-97.
11. Панов М.І. Чезаре Беккарія і його славнозвісний трактат «Про злочини та покарання» (до 250-річчя опублікування). *Право України.* 2014. № 9. С. 226-244.

12. Хвойницька Х. М. Специфіка юснатуралістичних ідей Дж. Локка та С. Пуфендорфа. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 93. С. 230-234.
13. Хвойницька Х. Особливості трактування природно-правових ідей у творчості просвітників (Вольтер, Ж-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є). *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Філософські науки*. 2014. № 780. С. 58-62.

Тема 7. Політичні і правові теорії США в період боротьби за незалежність та політико-правова думка в Німеччині у XVIII-XIX ст.

Практичне заняття 12

Питання для обговорення:

1. Політичні і правові теорії США в період боротьби за незалежність у XVIII - XIX ст.
2. Т. Пейн про природне право та форму правління.
3. Політичні і правові погляди Т. Джефферсона;

Опитування за питаннями теми.

Практичне заняття 13

Питання для обговорення:

1. Політична і правова думка в Німеччині у XVIII - XIX ст.
2. І. Кант про право і державу. Категоричний імператив.
3. Історична школа права (Г.Гуго, К.Савіньї, Г.Пухта).
4. Вчення Гегеля про державу і право.

Опитування за питаннями теми.

Завдання для самостійної роботи

1. Політико-правова думка федералістів
2. Погляди історичної школи щодо походження держави
3. Гегелівське поняття права

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

При вивченні політичних і правових теорій США в період боротьби за незалежність у XVIII - XIX ст. здобувачам слід звернути увагу, що американська політико-правова думка XVIII ст. в англійських північно-американських колоніях формується під значним впливом ідей європейського Просвітництва і протестантських релігійно-етичних доктрин. Переважна більшість американських юристів і політичних діячів тих часів були палкими прихильниками принципів природного права.

Американці сприйняли принципи релігійної свободи, рівної гідності, індивідуальної відповідальності та чесної праці, проголошені протестантами під час Реформації. Одна з важливих доктрин пуританізму – визнання угоди між людьми і Богом як основи суспільного устрою – вона допомогла обґрунтувати плідні політичні ідеї про народний суверенітет, договірну теорію походження держави і уявлення про уряд, відповідальний у своїх діях перед суспільством. Вони й стали засадничими принципами американської держави, права і нації в цілому, здобувши закріплення в головних пам'ятках американського державотворення – Декларації незалежності (1776р.) і Конституції США (1787р.). Саме ці юридичні акти є вершиною теоретичної творчості «батьків-засновників» США.

Отже, головними заслугами американської політико-правової думки другої половини XVIII ст. - початку XIX ст. є популяризація ідей європейського Просвітництва, природно-правових доктрин та створення юридичних механізмів, які забезпечують реалізацію цих ідей при функціонуванні держави та дозволяють поєднати порядок і свободу, демократію і права людини. Внаслідок цього були сформовані основні принципи американської політичної і правової традиції, які є актуальними й дотепер. Здобувачам слід розкрити суть політичних і правових поглядів класиків американської демократичної традиції Т.Пейна, Т.Джефферсона, а також погляди на державу і право О.Гамільтона, який серед інших відстоював засади федеративного устрою нової держави.

При ознайомленні з німецькою політичною і правовою думкою цього періоду здобувачам слід звернути увагу на основні аспекти даних вчень, що суттєво полегшить процес підготовки і допоможе в освоєнні політико-правових ідей німецьких класиків. Отже, державно-правове вчення Канта було пронизане миротворчими ідеями. Він категорично висловлювався проти застосування сили у вирішенні міждержавних відносин, пропонував керуватися нормами права і здорового глузду.

Здобувачам слід розкрити сутність "категоричного імперативу" як морального закону, який є обов'язковим для виконання. Звертаємо увагу на визначення права як сукупність умов, за допомогою яких свавілля однієї особи збігається зі свавіллям іншої з позицій загального закону свободи, при цьому право забезпечується примусом, а носій примусу – держава. Важливим є розуміння природного і позитивного права за Кантом, народного суверенітету і своєрідного підходу до форм правління.

Найбільш ґрунтовну спробу наукового аналізу і пізнання сутності права і держави зробив Гегель, в основі вчень якого проблеми права, свободи, моралі, моральності. Звертаємо увагу здобувачів, що поняття "право" у гегелівському вченні права вживається в таких основних значеннях: право як свобода (ідея права); право як визначений ступінь і форма свободи (особливе право); право як закон (позитивне право).

Здобувачам важливо розуміти, що головними формоутвореннями вільної свободи і відповідно 3 ступенями розвитку поняття права є: 1. абстрактне право (це вчення про абстрактне право, що включає проблеми власності, договору, неправди); 2. мораль (вчення про мораль включає проблематику наміру і провини, намір і благо, добро і совість); 3. моральність (вчення про моральність включає проблематику родини, громадянського суспільства і держави). Слід розібратися в цих 3 ступенях.

При ознайомленні з основними ідеями представників історичної школи права здобувачам слід звернути увагу, що це особливий напрям у правовій думці, виник наприкінці XVIII ст. в Німеччині як своєрідна реакція на Велику

французьку революцію; широкої популярності та впливу набув першій половині XIX ст. В центрі уваги школи були питання про виникнення та історичний розвиток права.

Звертаємо увагу здобувачів, що Г. Гуго порівнюючи право з мовою, вважав, що воно, так само як і мова, не встановлюється договором, не запроваджується за чієюсь вказівкою, не дане Богом; К. Савіні розглядав право як витвір народного духу, елемент цілісної культури народу; Г. Пухта підкреслював необґрунтованість спроб накинути суспільству не пов'язані з життям народу, з його історією правові моделі, які тому й не мають шансів бути сприйнятими суспільством.

Містика народного духу, яку пропонували в юриспруденції представники історичної школи права, знайшла мало прихильників. Проте у філософсько-юридичній концепції історичної школи важливе теоретичне значення мала критика метафізичності раціоналізму природничо-правових доктрин із притаманним їм принципом вічних, нерухомих і незмінних прав.

Історична школа відкинула поклоніння перед такими абстракціями просвітництва, як розум, особа, природа чи природне право. На наступних етапах розвитку правових вчень значну роль відіграла ідея історичної школи, що полягає у трактуванні правових інститутів як особливих соціальних явищ, котрі історично закономірно виникають, функціонують і розвиваються в єдиному процесі життя народу.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Демиденко Г.Г. Історія вчень про державу і право. Курс лекцій. Право, 2014. 414 с.
2. Журавльов Д., Коротюк О., Лавринович О. Історія вчень про державу і право. Видавництво ОВК, 2021. 238 с.
3. Забзалюк Д.Є. Історія вчень про державу і право. Навчально-методичний посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 58 с.

4. Зінченко О. В. Історія вчень про державу і право: у таблицях і дефініціях: навчальний посібник. Харків.: Право, 2012. 208 с.
5. Історія вчень про державу і право : навч. посіб / Є. В. Зозуля, О. С. Туренко, І. В. Іванов. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
6. Тетарчук І.В. Історія вчень про державу і право. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Видавництво ЦУЛ, 2020. 184 с.
7. Горбенко К. П. Два класичних підходи до інтерпретації справедливості: І. Кант та Дж. Бентам. *Вісник Донецького національного університету. Сер. Б: Гуманітарні науки*. 2014. № 1-2. С. 404-410.
8. Куцепал С. В. Політико-правова концепція Г. Гегеля. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 88. С. 201-205.
9. Павлова Т. С. Філософський аналіз права і держави у роботі Г. В. Ф. Гегеля "філософська пропедевтика". *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2010. Т. 18, № 20(1). С. 193-198.
10. Павлова Т. С. Форми неправа у філософії Гегеля. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2011. Вип. 1(2). С. 26-32.
11. Подковенко Т. О. Концепція свободи індивіда у творчості Іммануїла Канта. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 1(1). С. 45-49.
12. Ряшко О. В. Проблеми війни і миру у "філософії права" Г. В. Ф. Гегеля. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2014. № 801. С. 97-102.
13. Терлецький В. Кант, програма Просвітництва та її неминуще значення для сьогодення. *Українознавство*. 2015. № 3. С. 132-147.

Тема 8. Європейська політико-правова думка в ХІХ ст.

Практичне заняття 14

Питання для обговорення:

1. Погляди на державу і право в Західній Європі в першій половині XIX ст.:
 - 1.1. правова теорія І. Бентама з питань права і держави;
 - 1.2. концепція конституційної держави Б. Констана;
 - 1.3. юридичний позитивізм: О. Конт, Дж. Остін.
2. Європейська політико-правова думка в другій половині XIX ст.:
 - 2.1. вчення Р. Ієрінга про право та державу;
 - 2.2. правова теорія держави Л. Гумпловича;
 - 2.3. політико-правові вчення Ф. Ніцше.

Опитування за питаннями теми.

Завдання для самостійної роботи

1. І. Бентам щодо організації державної влади
2. Б.Констан про форми правління
3. Р. Ієрінга про походження права
4. Л. Гумплович щодо походження держави

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

При ознайомленні здобувачами з поглядами на державу і право в Західній Європі в XIX ст. слід підкреслити, що такі основні напрямки західноєвропейської політико-юридичної думки в першій половині XIX ст., як лібералізм, соціалізм, позитивізм, істотно збагатили зміст і спрямованість вчень про право і державу. Звертаємо увагу на представників першої половини XIX ст.

І. Бентам – один з яскравих представників англійського лібералізму, родоначальник теорії утилітаризму. Важливо акцентувати увагу на чотирьох постулатах, що лежать в основі теорії утилітаризму і стали головними опорами при аналізі держави, права, політики і законодавства. До таких постулатів І. Бентам відносить: а) зміст людської діяльності, який передбачає отримання задоволення, уникнення страждань; б) корисність – це значний критерій оцінки всіх дій і явищ; в) моральним є все, що орієнтує на отримання щастя для

найбільшої кількості людей; г) метою розвитку суспільства є гармонія інтересів індивідуумів і суспільства. Здобувачам необхідно розкрити сутність кожного з цих постулатів.

Б.Констан – один з яскравих представників французького лібералізму, противник таких політичних крайнощів, як революційна диктатура чи абсолютизм. В його працях відображено вирішення проблеми свободи в ліберальному дусі.

Акцентуємо увагу, що Б.Констан в співвідношенні політичної й особистої свободи бачить загрозу для свободи. Ця загроза полягає в тому, що, будучи поглинені користуванням особистою незалежністю і переслідуючи свої приватні інтереси, люди можуть занадто легко відмовитися від свого права на участь у здійсненні політичної влади, тобто наслідком політичної пасивності неминуче буде прагнення влади позбавити народ від благ, за винятком сплати податків й слухняності.

О.Конт – засновник філософії позитивізму і соціології. Основа його вчень зводиться до того, що позитивні наукові знання здатні привести до нового позитивного ладу і соціологія відіграє дуже велику роль. Необхідно розкрити сутність солідарності у соціократії, суб'єктивне право, «соціальний обов'язок», право приватної власності. Дж. Остін – англійський правознавець, один з перших концептуально виклав ідеї юридичного позитивізму. Здобувачам необхідно звернути увагу на визначення права, його види та форми.

Вчення Р.Ієрінга дуже вплинуло на розвиток буржуазної і правової думки XIX ст. та породило низку сумнівів, заперечень і критики. Слід розуміти сутність "юриспруденції понять" та "юриспруденції інтересів". Враховуючи, що центральним поняттям його теорії є інтерес, виражений в праві, слід звернути увагу на його визначення. Акцентуємо увагу на двох роботах Р.Ієрінга – "Ціль у праві" і "Боротьба за право".

У роботі "Ціль у праві" він прагнув дати праву і державі соціологічне обґрунтування. Р.Ієрінг вважав, що не можна обмежуватися формальним визначенням права як сукупності примусових норм і наголошував на

необхідності розкрити зміст права. Отже, право є системою соціальних цілей, гарантованих примусом; право є сукупністю життєвих умов суспільства, забезпечуваних державною владою. У роботі "Боротьба за право" доводив, що без боротьби немає права, як без праці немає власності. Сучасна боротьба за право – це захист існуючого права від порушень, відстоювання суб'єктами свого права і ця боротьба – обов'язок перед собою і перед суспільством.

При вивченні політико-правових поглядів Л.Гумпловича здобувачам слід звернути увагу на праці "Раса і держава. Дослідження про закон формування держави", "Загальне державне право", де розглядаються проблеми, пов'язані з походженням, сутністю, роллю держави. Держава – організація панування, що природно виросла і покликана підтримувати визначений правовий порядок. При цьому активність держави не обмежується одним лише гарантуванням визначеного правопорядку. За Л. Гумпловичем, крім даного людині природою життя, всім іншим, тобто свободою, власністю, родиною, особистими правами – особистість зобов'язана державі. І все суспільство, що веде людське існування, теж зобов'язане державі. Отже, Л. Гумплович звеличує роль держави і створює культ державності, що відбилося і в питаннях права.

Щодо поглядів Ф. Ніцше, здобувачам слід звернути увагу, що він вважав, що наступне ХХ ст. – буде часом великої політики, боротьби за світове панування, небачених раніше воєн. Війна необхідна, і «сучасне європейське людство, потребує не тільки війни, але навіть найбільшої найстрашнішої війни» і тимчасового повернення до варварства. «Вища людина», «надлюдина» у Ніцше – це символ людини майбутнього, яка переборює нинішній світ і нинішніх людей, діє поза всякими моральними нормами і з крайньою жорстокістю; це культ сильної особистості, одержимою волею до влади; він вважав, що час королів і дрібної політики минув. Роботи Ніцше одержали широку популярність тільки після його смерті, а основні його ідеї лягли в основу ідеології фашизму і націонал-соціалізму або були інтерпретовані в її дусі.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Демиденко Г.Г. Історія вчень про державу і право. Курс лекцій. Право, 2014. 414 с.
2. Журавльов Д., Коротюк О., Лавринович О. Історія вчень про державу і право. Видавництво ОВК, 2021. 238 с.
3. Забзалюк Д.Є. Історія вчень про державу і право. Навчально-методичний посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 58 с.
4. Зінченко О. В. Історія вчень про державу і право: у таблицях і дефініціях: навчальний посібник. Харків.: Право, 2012. 208 с.
5. Історія вчень про державу і право : навч. посіб / Є. В. Зозуля, О. С. Туренко, І. В. Іванов. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
6. Тетарчук І.В. Історія вчень про державу і право. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Видавництво ЦУЛ, 2020. 184 с.
7. Буричко З.О. Ліберальна концепція Б.Констана:людина – держава,відносини, детерміновані свободою. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, II(4), Issue: 23, 2014. С. 60-65.
8. Костицький М.В. Позитивізм як методологія юриспруденції. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. №2. С. 16-35.
9. Дойчик М. В. Ідея гідності у філософській творчості Ф. Ніцше. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 105. С. 252-257.
- 10.Ковальчук В. Пролема легітимності та легальності влади в державно-правових доктринах Р. Ієрінга та Г. Єллінека. *Юридична Україна*. 2011. № 8. С. 32-38.
- 11.Малишев Б. Вчення Рудольфа фон Ієрінга про мету в праві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2010. Вип. 82. С. 33-36.
- 12.Одинець О. О. Ідеї Л. Гумпловича та правовий прогрес. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 433-436.

13. Павлишин Л. Нелюдина В. Винниченка і надлюдина Ф. Ніцше як уособлення людини майбутнього. *Релігія та соціум*. 2011. № 2. С. 16-21.
14. Сомов А. Ю. Генеза ідеї надлюдина в європейській філософії: концепція Фрідріха Ніцше. *Грані*. 2015. № 5. С. 109-116.

Тема 9. Політико-правові вчення в Україні XIX – XX ст.

Практичне заняття 15

Питання для обговорення:

1. Ідеологія ліберального і демократичного рухів (Т. Шевченко, М. Костомаров, І. Франко).
2. Суспільно-політичні і правові ідеї в Україні представників демократичної інтелігенції в другій половині XIX - на початку XX ст : О.Потебня, С.Подолінський, О.Терлецький, М.Драгоманов, І.Франко, Л.Українка.

Опитування за питаннями відповідної теми.

Практичне заняття 16

Питання для обговорення:

1. Загальні риси політико-правових ідей в період національно-визвольних змагань.
2. Державно-правові концепції М. Грушевського.
3. Політико-правові погляди М. Міхновського, В. Липинського, Д. Донцова, В. Винниченка.

Опитування за питаннями відповідної теми.

Захист рефератів: доповідь та презентація

Завдання для самостійної роботи

1. М.Драгоманов про поділ влади
2. Поділ влади у Конституції УНР 1918р.
3. Форма правління у В. Липинського

Теми для рефератів

1. Характеристика історіософської праці В. Липинського «Листи до братів-хліборобів»
2. Зміст і значення твору М. Грушевського «На порозі нової України»
3. «Чинний націоналізм» Д. Донцова

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Здобувачам слід звернути увагу, що в перші десятиліття другої половини XIX ст. домінуючими в політико-правовому житті України були соціально-економічні проблеми, зокрема ліквідація кріпацтва, відстоювання у всіх можливих формах інтересів та прагнень селянської маси, а також боротьба за поширення ідей європейського лібералізму і просвітництва. Перед освіченим прошарком суспільства постало завдання поширення серед селянства освіти, виховання політичної культури. Тому велику увагу було звернено на організацію шкіл, видання національної літератури, що мало служити пробудженню політичної та правової самосвідомості в українського населення.

Здобувачам треба розуміти, що вагомий внесок до вітчизняного конституціоналізму, теорії прав людини і громадянина, політико-правової думки загалом зробило Кирило-Мефодіївське товариство. Воно об'єднувало молодих учених, політиків, письменників. Це був цвіт української інтелігенції. До нього належали М. Костомаров, М. Гулак, В. Білозерський, П. Куліш, О. Маркович, Т. Шевченко.

Політико-правова думка в Україні XIX – XX ст. представлена творами Т. Шевченко, у яких поряд з антикріпосницькими, антицарськими ідеями червоною ниттю проходить думка про самостійність України. Творчість та політико-правова діяльність Т. Шевченка справила великий вплив на розвиток визвольних ідей, національної самосвідомості українського народу, на формування української інтелігенції, здатної до боротьби за ідеали соціальної, політико-правової та національної свободи.

М. Костомаров є один із організаторів і головних ідеологів Кирило-Мефодіївського Товариства, фундатор української політології, автор правових теорій. Звертаємо увагу на те, що його ідеалом була федеративна демократична слов'янська республіка; відстоював ідеї повної соціальної справедливості, свободи, рівності, скасування кріпосного права.

Великий внесок у розвиток суспільно-політичної правової ідеї в Україні зробили представники демократичної інтелігенції в другій половині XIX на початку XX ст : О.Потебня, С.Подолінський, О.Терлецький, М.Драгоманов, І.Франко, Л.Українка тощо. Всі рішуче відстоювали демократичні погляди, боролися за соціальну і національну незалежність українського народу, хоча не завжди досягали згоди, пропонували різні підходи для вирішення тієї чи іншої справи.

М.Драгоманов вважав, що тільки автономно-федеративний лад може вирішити соціально-економічні, державно-політичні, національні та правові питання. Людина для нього – це основа соціального устрою, найвища цінність, гарантіями права якої може бути лише вільна самоврядна організація (громада), конфедерація типу швейцарської або федерація за зразком США чи Англії. Головною ідеєю конституційного проекту, розробленого Драгомановим, є перетворення Російської імперії на децентралізовану федерацію, де українці створюють громаду "Вільна спілка". Основні її завдання: забезпечення політичних свобод, права людини і громадянина, недоторканність, відмова від смертної кари, свобода особистості.

Здобувачам слід звернутися і до творчості Л.Українки, яка усі свої роботи присвятила боротьбі українського народу проти національного гноблення. На перше місце вона ставила боротьбу проти російського царизму та російської державної машини. У поглядах на походження держави вона виходила з теорії насилля, закликала народ до активної революційної боротьби з поневолювачами.

І. Франко один із видатних представників політико-правової думки України, писав про суспільно-політичне, правове життя України та

українського народу, негативно ставився до ідеї диктатури пролетаріату. Для нього майбутня Україна – це розвинута, висококультурна нація Європи. Він відстоював ідею об'єднання слов'янських націй у єдину федерацію і навіть оформлення всесвітньої федерації, але його варіант федерації передбачає федерацію при збереженні автономії особи, громади, народу.

Завдяки старанням М. Грушевського значно просувалась теорія українського конституціоналізму: звертаємо увагу на зміст Універсалів, проекту Конституції УНР і акта возз'єднання УНР і ЗУНР в єдину соборну Україну.

Звертаємо увагу здобувачів, що у 20-ті р розвиток політико-правової думки в Україні пов'язувався, в першу чергу, з іменами М. Міхновського, В. Липинського, Д. Донцова, В. Винниченка та ін. При вивченні політико-правових поглядів В. Липинського слід звернути увагу на запропонований ним український консерватизм – це політична та ідеологічна теорія та доктрина, специфічний український варіант консерватизму.

Здобувачам слід звернути увагу на творчість Д. Донцова. Особливого розвитку його політико-правові ідеї набувають у праці "Націоналізм", де він обґрунтовує власний підхід до утвердження нації та визначив вимоги націоналізму – воля до життя, до влади, до експансії, романтизм, догматизм. Слід звернути увагу на "інтегральний націоналізм" – це теорія української політико-правової думки, основи якої він заложив. Націоналістична політико-правова ідеологія Д. Донцова дала поштовх розвитку тієї суспільно-політичної та правової думки, що сповідувала принцип: мета виправдовує засоби. Цієї думки дотримувались Є. Коновалець, А. Мельник, С. Бандера та інші проповідники радикального українського націоналізму.

При дослідженні політико-правових поглядів В. Винниченка, здобувачам слід звернутися до праці "Відродження нації", але еволюція його політико-правових поглядів на засоби й методи боротьби за незалежність України відображена в унікальному творі "Заповіт борцям за визволення".

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Демиденко Г.Г. Історія вчень про державу і право. Курс лекцій. Право, 2014. 414 с.
2. Журавльов Д., Коротюк О., Лавринович О. Історія вчень про державу і право. Видавництво ОВК, 2021. 238 с.
3. Забзалюк Д.Є. Історія вчень про державу і право. Навчально-методичний посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 58 с.
4. Зінченко О. В. Історія вчень про державу і право: у таблицях і дефініціях: навчальний посібник. Харків.: Право, 2012. 208 с.
5. Історія вчень про державу і право : навч. посіб / Є. В. Зозуля, О. С. Туренко, І. В. Іванов. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
6. Історія сторія вчень про державу і право : метод. Рекомендації (вказівки) до вивчення навч. дисципліни для студ. денного відділення економіко-правового ф-ту ОНУ ім. І. І. Мечникова / укл.: О. І. Донченко, О. Д. Гринь, І. В. Борщевський. Одеса : Фенікс, 2021. 124 с.
7. Тетарчук І.В. Історія вчень про державу і право. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Видавництво ЦУЛ, 2020. 184 с.
8. Донченко О.І. Особливості поширення європейських ліберальних ідей в Україні у другій половині XIX століття. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016 р. № 6. С. 3–6.
9. Донченко О.І. Правовий менталітет українського суспільства як фактор правотворчості. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2018. № 3 (61). С. 5-10.
10. Земський Ю. Тарас Шевченко та Микола Міхновський – творці модерної ідеї української державної незалежності. *Емінак.* 2017. № 2(2). С. 5-13.
11. Лук'янець К. Ю. В. Винниченко — політичний діяч доби Української революції (за матеріалами колекції листівок відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ). *Українська біографістика.* 2018. Вип. 16. С. 177–192.

12. Ситник О. В'ячеслав Липинський і Дмитро Донцов: дві концепції української державності. *Українознавчий альманах*. 2011. Вип. 5. С. 108-111.
13. Турченко Ф. Г. Микола Міхновський VS Михайло Грушевський та Володимир Винниченко (доба Центральної Ради: березень 1917 – січень 1918 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. 36. С. 109-121.

Практичне заняття 17

Контрольна робота за змістовним модулем 2 у формі тестування.

На практичному занятті 17 проводиться контрольна робота за змістовним модулем 2 у формі тестових завдань. Тестові завдання складаються з 25 питань і відповідають змісту навчального матеріалу змістовного модуля 2. За кожну правильну відповідь на одне тестове завдання здобувач отримує 0,2 бали.

ПЛАН ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ **ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ**

Тема 9: Політико-правові вчення в Україні XIX– XX ст.

План

1. Політико-правова думка в період входження до складу Литви та Польщі (С. Оріховський-Роксолан, І. Вишенський, П. Могила).
2. Ідеї державності періоду Української гетьманської держави (Б. Хмельницький, І. Мазепа, П. Орлик).
3. Ліберально-демократична ідеологія (Т. Шевченко, М. Костомаров, І. Франко).
4. Суспільно-політичні ідеї представників демократичної інтелігенції XIX - XX ст : О.Потебня, С.Подолинський, О.Терлецький, М.Драгоманов, І.Франко, Л.Українка. Державно-правові концепції М. Грушевського.

5. Політико-правові погляди М. Міхновського, В. Липинського, Д. Донцова, В. Винниченка.

Опитування за питаннями відповідної теми.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Історія вчень про державу і право : навч. посіб / Є. В. Зозуля, О. С. Туренко, І. В. Іванов. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
2. Беспалов С. Значення діяльності святителя Іларіона, митрополита Київського, в утвердженні самостійності Української Церкви. *Волинський благовісник*. 2013. № 1. – С. 83-88.
3. Вирський Д. Станіслав Оріховський-Роксолан: звиви пам'яті (рецепція постаті гуманіста за ранньомодерної доби). *Переяславські Сковородинські студії*. 2013. Вип. 2. – С. 164-171.
4. Гоцуляк В. Петро Могила й могилянська доба в політичній думці України першої половини XVII ст. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 18. С. 277-283.
5. Донченко О.І. Особливості поширення європейських ліберальних ідей в Україні у другій половині XIX століття. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016 р. – № 6. С. 3–6.
6. Донченко О.І. Правовий менталітет українського суспільства як фактор правотворчості. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 3 (61). С. 5-10.
7. Єгорова В. С. Петро Могила та "могилянська доба": історія та сучасність. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2014. № 12. С. 57-64.
8. Єрмолаєв В. Богдан Хмельницький про проблеми і перспективи українського державотворення (до 365-річчя Національної революції 1648 р.). *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 66–79.
9. Земський Ю. Тарас Шевченко та Микола Міхновський – творці модерної ідеї української державної незалежності. *Емінак*. 2017. № 2(2). С. 5-13.

10. Лук'янець К. Ю. В. Винниченко — політичний діяч доби Української революції (за матеріалами колекції листівок відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ). *Українська біографістика*. 2018. Вип. 16. С. 177–192.
11. Михаїл (Зінкевич) митрополит "Слово про закон і благодать" митрополита Іларіона: сакральний вимір Руської державності. *Волинський благовісник*. 2013. № 1. С. 9-12.
12. Ситник О. В'ячеслав Липинський і Дмитро Донцов: дві концепції української державності. *Українознавчий альманах*. 2011. Вип. 5. С. 108-111.
13. Сліпушко О. Перша державно-літературна декларація Руси-України: до 980-ліття написання "Слова про Закон і Благодать" Іларіона. *Слово і час*. 2017. № 6. С. 23-27.
14. Солонська Н. "Слово про Закон і Благодать" митрополита Іларіона — пам'ятка книжно-літературної мови Київської Русі (до 175-річчя першого видання). *Вісник Книжкової палати*. 2019. № 6. С. 47-52.

Питання для самостійної роботи

1. Правовий статус особистості в політико-правових вченнях давньої Індії.
2. Патріархально-патерналістська концепція держави у вченні Конфуція.
3. Природне право в Античній політичній думці.
4. Проблема рабства у працях Августина Аврелія.
5. Політико-правові погляди Д.Заточника.
6. Види права в політико-правовій теорії Ф.Аквінського.
7. Політична полеміка «стяжателей» та «нестяжателей».
8. Зміст теорії «Москва – третій Рим».
9. Сутність держави у вченнях Н. Макіавеллі.
10. Ж. Боден про суверенітет.
11. Правові ідеї М. Лютера.
12. Політична програма Т. Мюнцера.

13. Погляди Б.Спінози про походження держави.
14. Г. Гроцій про джерела права та походження держави.
15. Державний суверенітет у вченнях Т.Гоббса.
16. Теорія розподілу влади Дж.Локка.
17. Суспільний договір Ж.Ж. Руссо.
18. Теорія розподілу влади Ш. Монтеск'є.
19. Питання релігії в політико-правових поглядах Вольтера.
20. Проблема форми правління у політичних і правових теоріях США.
21. Види права у вченнях Гегеля.
22. Природне право у вченнях історичної школи права.
23. Особливості теорії поділу влади у вченнях Б. Константа.
24. Погляди на розвиток суспільства і держави у поглядах О.Конта.
25. Особливості походження держави у вченнях Л. Гумпловича.
26. Поняття «воля до влади» у політико-правових вченнях Ф. Ніцше.
27. Суть "інтегрального націоналізму" у поглядах Д.Донцова.
28. Суть «чистої теорії права» Г. Кельзена.
29. Політико-правове вчення солідаризму та інституціоналізму (Л.Дюгі, М.Оріу).
30. Типологія влади М. Вебера.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Політико-правові вчення давньої Індії про суспільний лад, політичний порядок, статус особистості: брахманізм, буддизм.
2. Суспільство, держава і право у вченні Конфуція.
3. Соціально-політичні та правові ідеї у вченні моїзму та даосизму.
4. Держава і закони у вченні Шан Яна.
5. Синтез теорії та практики легізму в «Хань Фей Цзи».
6. Політичні та правові ідеї софістів.
7. Політико-правові вчення Сократа.
8. Політичне і правове вчення Платона.

9. Політичне і правове вчення Аристотеля.
10. Політичне і правове вчення Полібія.
11. Політичні і правові вчення Цицерона
12. Римські юристи про право та його види.
13. Вчення Августина Аврелія про співвідношення церкви та держави.
14. Політико-правова теорія Фоми Аквінського.
15. Політико-правове вчення М. Падуанського.
16. Правові погляди середньовічних юристів. Школа глоссаторів.
17. Політичний трактат «Слово о Законе и Благодати» Іларіона.
18. Політична програма В. Мономаха.
19. Політико-правові погляди Д. Заточника.
20. Політична полеміка «стяжателей» (І. Волоцький) та «нестяжателей» (Н. Сорський).
21. Зміст і значення теорії Філофея «Москва – третій Рим».
22. Вчення Н.Макіавеллі про державу і право.
23. Вчення Ж. Бодена про державу.
24. Політико-правові ідеї М. Лютера та Т. Мюнцера.
25. Особливості поглядів Б.Спінози на природне право.
26. Вчення Г. Гроція про державу і право.
27. Політико-правове вчення Т.Гоббса.
28. Дж.Локк про основні вимоги природного права
29. Правова теорія Чезаре Беккарія.
30. Державно-правова теорія С. Пуфендорфа.
31. Вчення Ш. Монтеск'є про державу і право.
32. Політико-правове вчення Ж.Ж.Руссо.
33. Політико-правові погляди Вольтера.
34. Політичні і правові теорії США (Т. Пейн, Т. Джефферсон, О. Гамільтон).
35. Вчення І. Канта про право і державу. Категоричний імператив.
36. Історична школа права: Г. Гуго, К. Савіньї, Г. Пухта.
37. Вчення Гегеля про державу і право.

38. Політична і правова думки в Україні періоду входження до складу Литви та Польщі: С. Оріховський-Роксолан, І. Вишенський, П. Могила.
39. Ідеї державності періоду Української гетьманської держави: Б. Хмельницький, І. Мазепа, П. Орлик.
40. Політико-правові погляди І. Бентама.
41. Політичні вчення Б. Константа. Особливості теорії поділу влади.
42. Юридичний позитивізм: О. Конт, Дж. Остін.
43. Політико-правові ідеї Л. Штейна.
44. Вчення Р. Лерінга про право та державу.
45. Л. Гумплович. Соціологічна теорія держави.
46. Неокантіанська теорія права і держави Р. Штаммера.
47. Політико-правові погляди Г. Спенсера.
48. Політико-правове вчення Ф. Ніцше.
49. Соціологічна концепція права (С. Муромцев, Н. Коркунов, М. Ковалевський).
50. Характеристика політико-правової думки в Україні XIX – XX ст.: Т. Шевченко, М. Костомаров, І. Франко, М. Грушевський.
51. Політико-правові погляди М. Міхновського, В. Липинського, Д. Донцова, В. Винниченка.
52. Нормативістська теорія Г. Кельзена.
53. Теорія солідаризму Л. Дюгі.
54. Школа вільного права Є. Ерліха.
55. Соціологічна юриспруденція Р. Паунда.
56. Психологічна теорія права Л. Петражицького.
57. Політико-правова ідеологія націонал-соціалізму.
58. Теорія Еліт (Г. Моска, В. Парето).
59. Політична теорія М. Вебера.
60. Теорія відродженого природного права.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ ЗАВДАНЬ

До кожного практичного заняття здобувачам пропонуються питання для самостійної роботи, метою якої є поглиблення та уточнення знань, набутих на лекціях, детальний розгляд здобувачами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та якісна підготовка до практичних занять.

Основною формою проведення навчальних занять у вищому навчальному закладі є лекція, яка призначена для засвоєння теоретичного матеріалу. На лекціях в концентрованому вигляді викладаються основні теоретичні положення та найбільш складні питання програми навчальної дисципліни. На цьому етапі здобувачі набувають фундаментальних і систематизованих знань.

Наступною формою навчального заняття є практичне заняття, на якому здобувачі детально розглядають окремі теоретичні положення навчальної дисципліни відповідно до сформульованого плану, обговорюють проблемні питання, висловлюють власну думку з того чи іншого питання тощо. Практичне заняття – це групове заняття під керівництвом викладача і провадиться після прочитаної лекції та самостійної підготовки.

Самостійна підготовка є творчим процесом здобувачів. Передусім самостійна робота передбачає ознайомлення з навчальною та науковою літературою, вивчення різних думок і поглядів дослідників щодо відповідного питання, та є необхідним етапом в підготовці до практичного заняття. Виконання здобувачем самостійної роботи, самостійне вивчення конкретного питання – стимулює його творчі здібності та дозволяє повністю розкрити його потенціал до самостійної роботи. Перелік початкової та наукової літератури міститься в кінці даних методичних рекомендацій.

Крім того, до самостійної роботи також відноситься підготовка рефератів на практичному занятті.

Методичні рекомендації до написання реферату

Реферат — аналітичний огляд джерел інформації. Причому даний огляд повинен бути продуктивного типу, тобто містити творче осмислення

реферованих джерел. Реферат широко застосовується в навчальному процесі як спосіб оцінювання не тільки знань здобувача, а ще і його вміння опрацьовувати та аналізувати джерела інформації. Виконання здобувачем реферативних робіт стимулює творчі здібності та дозволяє повністю розкрити його потенціал до самостійної роботи.

Вимоги до написання реферату:

- здобувач самостійно обирає серед запропонованих викладачем тем рефератів, які містяться після плану кожного практичного заняття;
- реферат має бути написаний українською мовою;
- реферат має бути грамотно написаний та акуратно оформлений (вирівнювання по ширині, без переносів);
- текстовий редактор – *Microsoft Word*, формат сторінки А4 (297x210 мм), орієнтація – книжкова, поля – 20 мм; гарнітура – *Times New Roman*, кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1, стиль – *Normal*;
- наступний рядок – текст з абзацним відступом 1,25 см;
- обсяг повинен бути таким, щоб повністю розкрити суть тематики та містити всі необхідні структурні елементи. Рекомендовано не менше 10 та не більше 20 сторінок;
- посилання на літературу подається у тексті статті обов'язково у квадратних дужках, двома цифрами, де перше число означає порядковий номер у списку використаних джерел, друге – номер сторінки цитованої роботи. Наприклад: [2, с. 34];
- список використаних джерел під назвою «*Список використаної літератури*» (жирний шрифт, курсив, вирівнювання по центру, кегель 14) розміщується наприкінці тексту і повинен оформлятися відповідно до ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання».
- література надається гарнітурою – *Times New Roman*, кеглем – 12, міжрядковий інтервал – 1, стиль – *Normal*;
- кількість джерел – 6-7;

- зазначення видавництва та загальної кількості сторінок для друкованих видань є обов'язковим.
- захист реферату проходить на практичному занятті. Час виступу 5-7 хвилин. Перевіряється володіння матеріалом викладеним в рефераті та загальне розуміння за тематикою реферату. Оцінювання захисту проводиться згідно наведеної нижче методики оцінювання;
- у разі, якщо заняття відбувається в он-лайн форматі, можливо підготувати презентацію з данної теми.
- роздруковану роботу здобувач здає викладачеві, а у разі он-лайн навчання пересилає на електронну пошту викладача: donchenko@onu.edu.ua

Зразок титульного аркуша

<p>МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА</p> <p>Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права</p> <p>Реферат з Історії вчень про державу і право</p> <p>тема</p> <p style="text-align: right;"><i>Прізвище здобувача</i></p> <p>Одеса, 2023</p>

Методичні рекомендації до написання контрольної роботи здобувачами вищої освіти заочної форми навчання.

Написання контрольної роботи покликане активізувати самостійне вивчення здобувачем курсу історії вчень про державу і право та одночасно перевірити його здатність у засвоєнні навчального матеріалу. Контрольна робота складається з теоретичного завдання, виконанню якого має передувати вивчення здобувачем рекомендованих джерел, навчальної та наукової літератури. За своїм змістом контрольна робота повинна являти собою послідовну і чітку відповідь щодо змісту і значення політико-правового вчення конкретного представника.

Контрольну роботу здобувач виконує індивідуально в письмовій формі у відповідності з цими вказівками та запропонованими варіантами завдань. Обсяг контрольної роботи — 10–15 сторінок. Вона повинна бути акуратно виконана, без граматичних і стилістичних помилок. Не допускається механічне переписування тексту підручника і літератури, так само, як і скорочення окремих слів (крім загальноживаних). Наприкінці роботи належить навести список використаної літератури. Потрібно пронумерувати сторінки, залишити поля для можливих зауважень рецензента, підписати і вказати дату виконання роботи.

Варіант завдання здобувач обирає за першою літерою свого прізвища. За виконання контрольної роботи в належній формі і з дотриманням правил оформлення здобувач отримує до 60 балів. Термін здачі контрольної роботи – за місяць до початку заліково-екзаменаційної сесії.

Перша літера прізвища студента	Номер варіанту	Тема контрольної роботи
А-Г	1	Політико-правове вчення Сократа
Д-З	2	Політико-правова теорія Фоми Аквінського
И-К	3	Н. Макіавеллі про сутність та форми держави і права
Л-П	4	Теорія Ж. Бодена про державний суверенітет
Р-Ф	5	Теорія народного суверенітету Ж.Ж. Руссо
Х-Я	6	Правова теорія Чезаре Беккарія

Вимоги до написання контрольної роботи:

- контрольна робота має бути написаний українською мовою;
- контрольна робота має бути грамотно написана та акуратно оформлена (вирівнювання по ширині, без переносів);
- текстовий редактор – *Microsoft Word*, формат сторінки А4 (297x210 мм), орієнтація – книжкова, поля – 20 мм; гарнітура – *Times New Roman*, кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1, стиль – *Normal*;
- наступний рядок – текст доповіді з абзацним відступом 1,25 см;

- обсяг повинен бути таким, щоб повністю розкрити суть тематики та містити всі необхідні структурні елементи. Рекомендовано не менше 10-12 та не більше 20 сторінок;
- посилання на літературу подається у тексті статті обов'язково у квадратних дужках, двома цифрами, де перше число означає порядковий номер у списку використаних джерел, друге – номер сторінки цитованої роботи. Наприклад: [2, с. 34];
- список використаних джерел під назвою «Список використаної літератури» (жирний шрифт, курсив, вирівнювання по центру, кегель 14) розміщується наприкінці тексту і повинен оформлятися відповідно до ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання».
- література надається гарнітурою – *Times New Roman*, кеглем – 12, міжрядковий інтервал – 1, стиль – *Normal*;
- зазначення видавництва та загальної кількості сторінок для друкованих видань є обов'язковим.
- захист роботи проходить на заліку. Перевіряється володіння матеріалом викладеним в роботі та загальне розуміння проблематики теми. Оцінювання захисту проводиться згідно наведеної методики оцінювання;
- у разі, якщо заняття відбувається в он-лайн форматі, можливо підготувати презентацію з данної теми.
- роздруковану роботу здобувач здає викладачеві, а у разі он-лайн навчання пересилає на електронну пошту викладача: donchenko@onu.edu.ua

Зразок титульного аркуша

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА**

Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права

Контрольна робота з
Історії вчень про державу і право
тема

Прізвище здобувача

Одеса, 2023

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ БАЛІВ

Вид роботи	Кількість балів
Поточний контроль:	
- Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань	від 0 до 5
- Виконання рефератів за однією із запропонованих тем: доповідь та демонстрація презентації	від 0 до 5
Періодичний контроль:	
- Контрольна робота за змістовними модулями у формі тестування	Від 0 до 5

Вид роботи	Бали	Критерії оцінювання
Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань	0 бали	Здобувач не є присутнім на практичному занятті.
	1 бали	Здобувач є присутнім на практичному занятті, але не бере участь у практичному занятті, є лише спостерігачем; ніколи не виступає і не задає питання, незацікавлений у вивченні матеріалу; дає неправильні відповіді на запитання, показує незадовільне знання понятійного апарату і літературних джерел.
	2 бали	Здобувач іноді бере участь в практичному занятті; частково виступає; допускає помилки під час відповідей на запитання; показує пасивну роботу на практичних заняттях; показує фрагментарні знання понятійного апарату і літературних джерел; показує невміння публічно представляти матеріал.
	3 бали	Здобувач бере участь в практичному занятті; відповідає на поставленні питання; виступає і задає питання; допускає помилки під час відповідей на запитання; показує фрагментарні знання літературних джерел; показує невміння аналізувати і порівнювати політико-правові вчення розглянутого періоду.
	4 бали	Здобувач бере активну участь в практичному занятті; виступає, задає питання, доповнює попередні виступи; використовує порівняльний аналіз попередніх тем; показує глибокі знання понятійного апарату і літературних джерел; здатний підкреслювати переваги і недоліки політико-правових вчень розглянутого періоду.
	5 бали	Здобувач бере активну участь у практичному занятті; демонструє глибокі знання, дає повні та детальні відповіді на запитання; бере активну участь у обговоренні проблемних питань, користується додатковою навчально-методичною та науковою літературою; вміє сформулювати своє ставлення до певної проблеми; висловлює власні міркування, наводить доцільні аргументи; здатний публічно представити матеріал.
Виконання рефератів за однією із запропонованих тем: доповідь та демонстрація презентації	0 бали	Не зараховуються реферати (доповіді) та презентації, які виконані не самостійно або запозичені з мережі Інтернет.
	1 бал	Доповідь виконано самостійно, проте не опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз дано описово, змістовний матеріал представлений схематично, у висновку сформульовані загальні висновки (або вони взагалі відсутні), тема не розкрита, робота не відповідає вимогам.
	2 бали	Доповідь виконано самостійно, оформлення відповідає вимогам із незначними порушеннями, опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз містить неточності, але усно здобувач пояснює

		матеріал впевнено і за допомогою викладача виправляється, змістовний матеріал представлений добре, сформульовані загальні висновки, тема загалом розкрита із незначними прогалинами, інформацію подано з посиланням на джерела, однак вони оформлені із помилками.
	3 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно, оформлення відповідає вимогам, опрацьована актуальність теми із зазначенням невирішених раніше аспектів, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач усно та без допомоги викладача пояснює матеріал, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані загальні висновки, тема загалом розкрита; інформація у презентації містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними.
	4 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно, актуальність теми повністю розкрита; політико-правові вчення ідеї і вчення даного періоду розглянуто із зазначенням взаємозв'язку з попередніми; теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач усно пояснює матеріал, наводить недоліки і переваги політико-правових ідей; у висновку сформульовані самостійні висновки, тема загалом розкрита; інформація у презентації містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними.
	5 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно та оригінально, оформлення відповідає вимогам, актуальність теми повністю розкрита із зазначенням невирішених раніше аспектів, правильно визначені об'єкт і предмет, гіпотеза власного дослідження, метод відповідає тематиці та поставленій задачі, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач вільно презентує матеріал; зміст презентації не перевантажений слайдами з текстовим матеріалом; у висновку сформульовані самостійні ґрунтовні судження; інформація у презентації містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними.
Контрольна робота за змістовними модулями у формі тестування	0 балів	Відповідь на запитання неправильна.
	0,2 бали	Відповідь на запитання правильна.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти за результатами поточного, періодичного та підсумкового контролю

Теми практичних занять	Кількість балів за вид роботи	Разом балів
Змістовий модуль 1.		
Виникнення і розвиток поглядів на державу і право у країнах Стародавнього сходу, Античності та Середньовіччя		
Тема 1. Предмет, метод, періодизація Історії вчень про державу та право	-	-

Тема 2. Політико-правові вчення Стародавнього періоду (3 практичні заняття)	0 – 5 (опитування) 0-5 (реферат, презентація)	0 - 20
Тема 3. Погляди на державу і право в Київській Русі і Західній Європі (2 практичні заняття)	0 – 5 (опитування)	0-10
Тема 4. Політико-правові вчення в період Відродження і Реформації	0 – 5 (опитування) 0-5 (реферат, презентація)	0-10
Тема 5. Державно-правові вчення в Україні в XV- XVIII ст. (2 практичні заняття)	0 – 5 (опитування)	0-10
Контрольна робота за ЗМ 1 (тестування)	0 – 5 (тестування)	0-5
Змістовий модуль 2. Особливості розвитку політико-правових вчень Нового та Новітнього часів		
Тема 6. Державно-правові вчення європейського Просвітництва XVII-XVIII ст. (2 практичні заняття)	0 – 5 (опитування)	0-10
Тема 7. Політичні і правові теорії США в період боротьби за незалежність та політико-правова думка в Німеччині у XVIII-XIX ст. (2 практичні заняття)	0 – 5 (опитування)	0- 10
Тема 8. Європейська політико-правова думка XIX ст.	0 – 5 (опитування)	0-5
Тема 9. Політико-правові вчення в Україні XIX – XX ст. (2 практичні заняття)	0 – 5 (опитування) 0-5 (реферат, презентація)	0-15
Тема 10. Політичні і правові теорії XX сторіччя	-	-
Контрольна робота за ЗМ 2 (тестування)	0 - 5	0 - 5
Загалом сума балів		0 – 100

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Поточний та періодичний контроль										Сума балів
ЗМ 1					ЗМ 2					
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	
-	15	10	5	10	10	10	5	10	-	75
Виконання реферату 0 - 10					Виконання реферату 0 - 5					15
Контрольна робота* за ЗМ 1 0 - 5					Контрольна робота * за ЗМ 2 0 - 5					10
сума балів за результатами поточного/періодичного контролю										100

T1, T2 ... T5 – теми практичних занять

ЗМ1, ЗМ2 – змістовий модуль

* Примітка 1:

Всі контрольні роботи за змістовими модулями здійснюються у формі тестових завдань після завершення вивчення навчального матеріалу кожного змістового модуля. Завдання складаються з 25 тестових завдань і відповідають змісту навчального матеріалу відповідного змістовного модуля. За кожну правильну відповідь на одне тестове завдання здобувач отримує 0,2 бали. Разом за кожну контрольну роботу за змістовим модулем здобувач отримує по 5 балів.

* Примітка 2: реферат виконується під час самостійної роботи, представляється на практичному занятті, і здається викладачу на перевірку після відповідної доповіді на практичному занятті.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для заліку
90 - 100	A	зараховано
85 - 89	B	
75 - 84	C	
70 - 74	D	
60 - 69	E	
35 - 59	FX	не зараховано з можливістю повторного складання
0 - 34	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти

Оцінка за національною шкалою	100 бальна шкала / Оцінка ECTS	Теоретична підготовка	Практична підготовка
Зараховано	90 – 100 / A	Здобувач у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, розгорнуто, обґрунтовано та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей. Здобувач демонструє чітке знання відповідних категорій, їх змісту, розуміння їх взаємозв'язку, правильно формулює тлумачення відповідних понять, демонструє знання змісту передбачених	Здобувач може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання практичних завдань, виконує практичні завдання не передбачені навчальною програмою, вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, проявляє творчий підхід до виконання

		програмою нормативно-правових актів, робить самостійні висновки. Здобувач вміє виявляти причинно-наслідкові зв'язки, самостійно знаходити додаткову інформацію та використовувати її для реалізації поставлених завдань, вільно використовує нові інформаційні технології для поповнення знань.	індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.
Зараховано	85 – 89 / В	Здобувач достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу, застосовує знання для розв'язання стандартних ситуацій, самостійно аналізує, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає неточності, які не є суттєвими для характеристики предмету питання та не впливають істотно на загальну характеристику того чи іншого явища (поняття).	Здобувач має стійкі навички виконання практичних завдань, правильно вирішує більшість практичних завдань.
	75 – 84 / С	Здобувач виявляє загалом високий рівень знань щодо всієї програми навчальної дисципліни, на достатньому рівні володіє навчальним матеріалом, застосовує знання для розв'язання стандартних ситуацій, але не вміє самостійно аналізувати деякі питання, не повністю переконливо аргументувати свої відповіді, допускає незначні неточності.	Здобувач за зразком самостійно виконує практичні завдання, передбачені програмою навчальної дисципліни.
Зараховано	70 – 74 / D	Здобувач володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків. Здобувач знає основні поняття	Здобувач має елементарні навички виконання практичних завдань, правильно вирішує лише половину практичних завдань.

		навчального матеріалу, але має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого та під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків та формулювання висновків.	
	60 – 69 / E	Здобувач не повною мірою розуміє предмет навчальної дисципліни, наявні недоліки у розкритті змісту понять, категорій, закономірностей, назв та змісту нормативно-правових актів. Здобувач надає нечіткі характеристики відповідних явищ, викладає свої думки з істотним порушенням логіки подання матеріалу.	Здобувач може використовувати знання лише в стандартних практичних ситуаціях, має нестійкі навички виконання практичних завдань, робить багато суттєвих помилок.
Не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	35 – 59 / FX	Здобувач не правильно розкриває сутність базових питань навчальної дисципліни, допускає суттєві змістовні помилки, володіє навчальним матеріалом поверхнево й фрагментарно, безсистемне виокремлює випадкові ознаки вивченого, не вміє сформулювати свою думку та викласти її в логічній послідовності, робити узагальнення та висновки.	Здобувач здатний виконати лише окремі практичні завдання за допомогою викладача. У здобувача відсутні сформовані уміння та навички.
Не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	0 – 34 / F	Здобувач не знає основних положень навчальної дисципліни, не володіє навчальним матеріалом.	Здобувач виконує лише елементи практичних завдань, погребує постійної допомоги викладача.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Основна

1. Велика юридична енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки», укладачі: Бабка В.Л., Шумило М.М.; за ред. д.і.н., проф. Киридон А.М. К.: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с. URL: <https://ev.vue.gov.ua/publications/publikatsii-vydavnytstva/thematic-registers/velyka-ukrayinska-entsyklopediya-tematychnyy-reyestr-hasel-z-napriamu-yurydychni-nauky-ukladachi-babka-v-l-shumylo-m-m-za-red-d-i-n-prof-kyrydon-a-m/>
2. Демиденко Г.Г. Історія вчень про державу і право. Курс лекцій. Право, 2014. 414 с. URL: http://lib.puet.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1207:2015-12-22-07-04-33&catid=16&Itemid=54
3. Журавльов Д., Коротюк О., Лавринович О. Історія вчень про державу і право. Видавництво ОБК, 2021. 238 с.
4. Забзалюк Д.Є. Історія вчень про державу і право. Навчально-методичний посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 58 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2385>
5. Історія вчень про державу і право : навч. посіб / Є. В. Зозуля, О. С. Туренко, І. В. Іванов. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с. URL: https://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/112035/mod_resource/content/1/posibnik_zozulia.pdf
6. Історія вчень про державу і право. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. І.Тетарчук, Т.Дяків. Видавництво: Центр учбової літератури, 2021. 184 с.
7. Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / За заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. Львів: Новий Світ-2000, 2015. 766 с. URL:

https://shron3.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Istoriia_politychnoi_dumky.pdf?

8. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. 4-те вид., доповн., у 2-х част. Київ : Алерта, 2015. 416 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/10637>
9. Політична думка ХХ – початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи : підручник : у 2-х т. / за заг. ред. Н. М. Хоми ; [Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко та ін.]. Львів: «Новий Світ-2000», 2017. Т. 2. 535 с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Politychna_dumka_HH_p_ochatku_HXI_stolit_metodolohichnyi_i_doktrynalnyi_pidkhody_Tom_2.pdf
10. Тетарчук І.В. Історія вчень про державу і право. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Видавництво ЦУЛ, 2020. 184 с.

Додаткова

1. Абашнік В. О. Ганс Кельзен про юридичний позитивізм. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 9-1. С. 4-6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_9-1_3
2. Абашнік В. О. Питання демократії у філософії права Ганса Кельзена. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2013. № 1062, вип. 14. С. 39-42.
3. Агаев Я. А. Н. Макиавелли и макиавеллизм: ключевые идеи. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2012. Т. 20, вип. 22(4). С. 146-149.
4. Алалікіна О. М. Політичний клас та політичні еліти: теорія та практика. *Вісник СевНТУ. Сер. : Політологія*. 2013. Вип. 145. С. 91-94.
5. Алексеев В. Початки філософських поглядів на суспільні процеси та державу: учення Сократа. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 2. С. 3-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2015_2_3

6. Арістова А. В. Мартін Лютер: трагедія реформатора. *Українське релігієзнавство*. 2017. № 84. С. 89-94.
7. Астрахан Н. І. Біографія Сократа в контексті розвитку античної драми. *Питання літературознавства*. 2014. Вип. 89. С. 165-177.
8. Балабаєва З. Теорія зміни еліт: класика і сучасність. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. Вип. 1. С. 6-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2014_1_4
9. Беккариа Чезаре. О преступлениях и наказаниях : пер. с итал. / Чезаре Беккариа. К. : Ин Юре, 2014. 240 с.
10. Беліченко О. Аспекти процесуального права в політико-правових поглядах С. Ю. Десницького. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2018. Вип. 18. С. 11-16.
11. Беспалов С. Значення діяльності святителя Іларіона, митрополита Київського, в утвердженні самостійності Української Церкви. *Волинський благовісник*. 2013. № 1. С. 83-88.
12. Блоха Я. Є. Принцип справедливості у філософії Платона та Арістотеля. *Філософські обрії*. 2016. Вип. 36. С. 79-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2016_36_10
13. Блоха Я. Є. Категорія "справедливість" у політичній філософії Марка Тулія Цицерона. *Філософські обрії*. 2017. Вип. 37. С. 24-30.
14. Бондар Ю. В. Аристотель і Олександр Великий: трансформація владою. *Наукові праці МАУП*. 2016. Вип. 48. С. 26-34.
15. Бондар Ю. Марк Туллій Цицерон як публікатор-видавець. *Вісник Книжкової палати*. 2016. № 5. С. 9-13.
16. Бортнікова А. В. Ковель за часів князя Андрія Курбського. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2013. № 21. С. 4-9.
17. Буричко З.О. Ліберальна концепція Б.Констана: людина – держава, відносини, детерміновані свободою. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, II(4), Issue: 23, 2014. С. 60-65.

18. Бутко Ю. Ідеал досконаломудрого ("шен-жень") в філософії даосизму. *Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія : Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства*. 2015. Вип. 3. С. 166-173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddpucf_2015_3_23
19. Вирський Д. На службі контрреформації: С. Оріховський-Роксолан в останній період життя (1559–1566). *Київські полоністичні студії*. 2014. Т. 24. С. 363-379.
20. Вирський Д. Станіслав Оріховський-Роксолан: звиви пам'яті (рецепція постаті гуманіста за ранньомодерної доби). *Переяславські Сковородинські студії*. 2013. Вип. 2. С. 164-171.
21. Волинець В. В. Аналіз функцій держави та специфіка їх співвідношення в державно-правовій теорії Т. Гоббса. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 8. С. 95-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_8_15
22. Гаджиев В. В. Еволюція поняття суспільного договору (Гоббс, Локк, Руссо). *Гуманітарні студії*. 2013. Вип. 20. С. 28-35.
23. Горбань В.С. «Учение о правильном праве» Р. Штаммлера как синтез формально-рационалистического (кантианского) подхода правопонимания и телеологической концепции права Р. Иеринга. *Право и политика*. 2017. № 9. С.1-11.
24. Горбенко К. П. Два класичних підходи до інтерпретації справедливості: І. Кант та Дж. Бентам. *Вісник Донецького національного університету. Сер. Б : Гуманітарні науки*. 2014. № 1-2. С. 404-410.
25. Гоцуляк В. Петро Могила й могилянська доба в політичній думці України першої половини XVII ст. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 18. С. 277-283. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2018_18_41
26. Гоцуляк Ю. В. Категорія правового буття у вченні Платона. *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. № 1-2. С. 4-9.
27. Гринь О.Д., Донченко О.І. Питання сучасного стану правосвідомості:

- особливості формування та проблеми вдосконалення. Науковий вісник Одеського Національного університету. 2014р. том 19. Випуск 3 (24). С. 7-16.
28. Гришко В. І. Особливості видозміни антропологічного вчення Ф. Ніцше про "надлюдину" в умовах зростання ідей націоналізму в Німеччині у 30-х роках ХХ століття. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1. С. 15-19.
29. Данилова Т. В. Онтологія процесів, або декілька слів про даосизм. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Гуманітарні студії*. 2014. Вип. 203(2). С. 42-48.
30. Демиденко Г. Чому стратили Сократа? (Деякі уроки кризи реальної демократії). *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 94-104.
31. Дойчик М. В. Ідея гідності у філософській творчості Ф. Ніцше. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 105. С. 252-257.
32. Донченко О.І. Колективізм і індивідуалізм як фактори формування правового менталітету. *Правова держава*. 2017. № 28. С.13-20. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/234067/232725>
33. Донченко О.І. Концепція управління школи легістів Стародавнього Китаю: переваги та недоліки. *Матеріали 71-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І.І. Мечникова (23-25 листоп. 2016 р., м. Одеса)*. Одеса : Астропринт, 2016. С.26-28.
34. Донченко О.І. Особливості поширення європейських ліберальних ідей в Україні у другій половині ХІХ століття. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016 р. № 6. С. 3–6.
35. Донченко О.І. Правовий менталітет українського суспільства на шляху до Європейської інтеграції. *Матеріали 72-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (29 листопада - 1 грудня 2017 р., м. Одеса)*. Одеса: Фенікс,

2017. С.134-136.
36. Донченко О.І. Правовий менталітет у правовій реальності. *«Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації»:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора Л. М. Стрельцова (25.10.1918-24.03.1979), м.Одеса, 26 жовтня 2018 р. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 233-236.
37. Донченко О.І. Правовий менталітет українського суспільства як фактор правотворчості. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2018. № 3 (61). С. 5-10.
38. Донченко О.І. Система суспільно-політичних поглядів Г. Сковороди. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. №3. С. 15-19. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/4.pdf
39. Донченко О.І. Щодо питання «спорідненої праці» у суспільно-політичних поглядах Г. Сковороди. *Актуальні проблеми національного законодавства: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Частина 1. м. Кропивницький, 15 квітня 2021 року.* С. 10-11.
40. Донченко О.І. Щодо походження держави в природно-правовому вченні С.Пуфендорфа. *Матеріали 75-ї звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (25-27 листопада 2020 р., м. Одеса).* Одеса: Фенікс, 2020. С. 27-30.
41. Дубчак Л. М. Пенітенціарні ідеї в філософсько-правових системах Платона та Аристотеля. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури.* 2013. Вип. 6(4). С. 37-41.
42. Єгорова В. С. Петро Могила та "могилянська доба": історія та сучасність. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.* 2014. № 12. С. 57-64.
43. Єрмолаєв В. Богдан Хмельницький про проблеми і перспективи

- українського державотворення (до 365-річчя Національної революції 1648 р.). *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 66–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_1_9
44. Заєць А. П. Ідеї природного права у творчості Гуго Гроція. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 16
45. Земський Ю. Тарас Шевченко та Микола Міхновський – творці модерної ідеї української державної незалежності. *Емінак*. 2017. № 2(2). С. 5-13.
46. Кернес Г. А. Ретроспективний аналіз теорії еліт: державноуправлінські виміри. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 1. С. 115-120.
47. Клімашевський А. Що ж насправді подарував гетьман Іван Мазепа храму Гробу Господнього в Єрусалимі? *Народознавчі зошити*. 2016. № 5. С. 1102-1109.
48. Кобан О. Г. Є. Ерліх про взаємозв'язок соціології і юриспруденції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 3. С. 225-228.
49. Коваленко С. М. Формування теорії соціально-правової держави в філософії Томаса Гоббса: "Левіафан". *Наукові праці [Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Сер.: Державне управління. 2011. Т. 159, Вип. 147. С. 85-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2011_159_147_17
50. Ковальова О. К. "Діалоги: Руссо судить Жан-Жака" як частина сповідального циклу Ж.-Ж. Руссо. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. Сер. : Літературознавство. 2012. Вип. 2(1). С. 80-87.
51. Корчевна Л. О. Співвідношення держави і права (за працями Л. Петражицького, Г. Гурвіча, П. Сорокіна). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 29(1). С. 20-23.
52. Корчевна Л. О. Співвідношення моралі і права в ученні льва петражицького. *Вісник Південного регіонального центру Національної*

- академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 16-22.
53. Костицький М.В. Позитивізм як методологія юриспруденції. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. №2. С. 16-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2014_2_4
54. Костроміна Г. М. Від Сократа до Арістотеля: удосконалення людини через пізнання і знання. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2012. Вип. 4(2). С. 84-89.
55. Костроміна Г. М. Людиноцентричність знання в досократівській філософії. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2013. № 1. С. 40-46.
56. Кошовий С. Шан Ян і його концепція держави. *Етнічна історія народів Європи*. 2015. Вип. 45. С. 137–148.
57. Кралюк П. Василь Суразький та Іван Вишенський як діячі українського православного традиціоналізму: історико-філософський контекст. *Релігія та соціум*. 2011. № 1. С. 50-55.
58. Кройтор А. В. Внутрішньопартійна взаємодія через призму теорій політичних еліт. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 283-296.
59. Крутій Ю. М. Людина і Бог у тлумаченні Аврелія Августина. *Молодий вчений*. 2014. № 4(07)(2). С. 15-18.
60. Кузнецова К. Ю. І. Кант та Ф. Ніцше: два підходи до критики метафізики. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 114. С. 150-154.
61. Куракін О. М. Співвідношення верховенства права та закону в розрізі соціологічної концепції праворозуміння. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 2(1). С. 33-36.
62. Куцепал С. В. Політико-правова концепція Г. Гегеля. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 88. С. 201-205. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_88_50
63. Литвинов О. М. Замуель Пуфендорф як сучасний філософ права, або про

- важливість і необхідність його ідей для майбутнього України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. Вип. 4. С. 20-31.
64. Лук'янець К. Ю. В. Винниченко – політичний діяч доби Української революції (за матеріалами колекції листівок відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ). *Українська біографістика*. 2018. Вип. 16. С. 177–192.
65. Лукашенко А. І. Опричина: трансформація місії Государя на тлі християнського дуалізму. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 95. С. 13-16.
66. Луняк Є. М. Відображення діяльності українського козацтва у творчості Вольтера. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. Спец. вип. С. 49-55.
67. Львова О. Л. Ідея влади в часи реформації: Ян Гус, Мартін Лютер, Жан Кальвін. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 76-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2019_30_11
68. Малишев Б. Вчення Рудольфа фон Ієрінга про мету в праві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2010. Вип. 82. С. 33-36.
69. Матях В. М. Гетьман в еміграції Пилип Орлик: історико-історіографічний портрет політика. *Український історичний журнал*. 2011. № 4. С. 116-131.
70. Мітчук О. А. Вплив концепцій Томаса Джефферсона на розвиток української ліберальної журналістики. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Т. 56. С. 191-194.
71. Михайл (Зінкевич) митрополит "Слово про закон і благодать" митрополита Іларіона: сакральний вимір Руської державності. *Волинський благовісник*. 2013. № 1. С. 9-12.
72. Мозговий Л. І. Виникнення та розвиток філософії даосизму в контексті китайської культури. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія*. 2011. Т. 19, № 21(1). С. 137-142.
73. Мостіпан О. М. Поняття "благородного мужа" та "маленької людини" у

- політичних поглядах Конфуція. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2017. Вип. 21. С. 26-31.
74. Мостова Л. Жанр псалма в структурі "Повчання" Володимира Мономаха. *Проблеми сучасного літературознавства*. 2015. Вип. 20. С. 113-121.
75. Музика І. В. Соціологічна концепція права Ю. С. Гамбарова. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 24-28.
76. Муляр В. Природне право: концептуалізація західноєвропейської моделі від софістів до Гуго Гроція. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2013. Вип. 3. С. 59-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spup_2013_3_7
77. Муляр В. І. Тема гармонії у філософії Конфуція. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 140(2). С. 50-53.
78. Налуцишин В. В. Свобода як основа розуміння соціального контролю та правового порядку у філософсько-правових поглядах М. Лютера, Ж. Кальвіна, Ж. Бодена та Т. Кампанелли. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 27. С. 8-9.
79. Ніколаєнко Н. Сутність поняття "соціальна солідарність" у працях Леона Дюгі та Максима Ковалевського. *Юридична Україна*. 2014. № 6. С. 14-20.
80. Одинець О. О. Ідеї Л. Гумпловича та правовий прогрес. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 433-436.
81. Омельчук О. М. Філософсько-правове розуміння поведінки людини у творчості Фрідріха Гегеля. *Наше право*. 2013. № 1. С. 202-207.
82. Остапенко О. І. Кант: війна і мир. Важкий шлях до вічного миру. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2015. № 813. С. 209-214.
83. Остапець І. Ідея свободи у філософії Г. Гегеля. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2017. Вип. 9. С. 26-33.
84. Остапчук Г. О. Проблема самопізнання сучасного українця через призму

- філософії Сократа та Г. Сковороди. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 7 : Релігієзнавство. Культурологія. Філософія.* 2015. Вип. 33. С. 216-221.
85. Павко Я. Гуго Гроцій – один із засновників науки міжнародного права. *Віче.* 2011. № 6. С. 15-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2011_6_6
86. Павлишин Л. Нелюдина В. Винниченка і надлюдина Ф. Ніщше як уособлення людини майбутнього. *Релігія та соціум.* 2011. № 2. С. 16-21.
87. Павлова Т. Соціально-філософський зміст обов'язку у філософії Гегеля. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія.* 2015. № 3. С. 58-64.
88. Павлова Т. С. Філософські підстави розділення права на види у концепції Л. Петражицького. *Гілея: науковий вісник.* 2015. Вип. 101. С. 231-234.
89. Павлова Т. С. Форми неправа у філософії Гегеля. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури.* 2011 Вип. 1(2). С. 26-32.
90. Панов М.І. Чезаре Беккарія і його славнозвісний трактат «Про злочини та покарання» (до 250-річчя опублікування). *Право України.* 2014. № 9. С. 226-244. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7056/1/Panov_226.pdf
91. Пилип Орлик. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* 2016. Вип. 28. С. 48-53.
92. Подковенко Т. О. Концепція свободи індивіда у творчості Іммануїла Канта. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки.* 2015. Вип. 1(1). С. 45-49.
93. Пугач В. Г. Актуальний Макіавеллі: ідеї, що витримали випробування часом. *Політологічний вісник.* 2015. Вип. 79. С. 294–300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pv_2015_79_30
94. Рашидов Заур Фиридун оглы. Проблема інтуїтивного познання в філософії Б. Спинози. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2017. Вип. 12. С. 125-131.
95. Ряшко О. В. Проблеми війни і миру у "філософії права" Г. В. Ф. Гегеля.

- Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки.* 2014. № 801. С. 97-102.
96. Самойленко О.О. Звід законів Російської імперії – пам'ятка юридичної думки XIX століття. *Правова держава.* 2017. Випуск 28. С. 65-71.
97. Серьогін В. О. Прайвесі у США: політико-правова теорія і практика. *Форум права.* 2011. № 1. С. 891-897. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_1_143
98. Ситник О. В'ячеслав Липинський і Дмитро Донцов: дві концепції української державності. *Українознавчий альманах.* 2011. Вип. 5. С. 108-111.
99. Ситник О. Дмитро Донцов як чільний ідеолог українського визвольного руху першої половини XX століття. *Східноєвропейський історичний вісник.* 2017. Вип. Спец. вип. 2. С. 16-25.
100. Сковронський Д. М. Ідея та визначення соціальної держави у історіографічному аспекті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2015. № 825. С.217-223.
101. Скотний В. Людина і суспільство у філософії освіти еллінізму. *Молодь і ринок.* 2011. № 2. С. 5-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_3_3
102. Сліпушко О. Перша державно-літературна декларація Руси-України: до 980-ліття написання "Слова про Закон і Благодать" Іларіона. *Слово і час.* 2017. № 6. С. 23-27.
103. Солонська Н. "Слово про Закон і Благодать" митрополита Іларіона – пам'ятка книжно-літературної мови Київської Русі (до 175-річчя першого видання). *Вісник Книжкової палати.* 2019. № 6. С. 47-52.
104. Сомов А. Ю. Генеза ідеї надлюдини в європейській філософії: концепція Фрідріха Ніцше. *Грані.* 2015. № 5. С. 109-116.
105. Терлецький В. Кант, програма Просвітництва та її неминуще значення для сьогодення. *Українознавство.* 2015. № 3. С. 132-147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2015_3_13

106. Ткачук А. І. Передумови і хід козацько–селянської війни під проводом Богдана Хмельницького в інтерпретації сучасної польської історіографії. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 136. С. 118-120.
107. Тофтул М. Г. Гавриленко О. А. Розвідувально-підбивна доктрина давньоіндійської держави Маур'їв у політико-правовому трактаті каутільї "артхашастра". *Право і суспільство*. 2014. № 6.1(2). С. 7-12.
108. Тофтул М. Г. Конфуцій про справедливість *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 64. С. 13-16.
109. Туренко О. С. Модерні пошуки синхронізації індивідуального і колективного – візії Ж. Бодена. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2014. № 1. С. 41-46.
110. Турченко Ф. Г. Микола Міхновський VS Михайло Грушевський та Володимир Винниченко (доба Центральної Ради: березень 1917 – січень 1918 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. 36. С. 109-121.
111. Турченко Ф. Г. Михайло Грушевський vs. Микола Міхновський (дискусія сучасників: погляд через сторіччя). *Український історичний журнал*. 2013. № 2. С. 74-94.
112. Федута А. Читатель в сознании Н. М. Карамзина до "Истории...". *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2015. Вип. 3. С. 53-59.
113. Харченко-Кушнір Н. М. Ідея середнього класу в концепції "ідеальної держави" аристотеля. *Економіка та держава*. 2011. № 11. С. 68-70.
114. Хвойницька Х. М. Специфіка юснатуралістичних ідей Дж. Локка та С. Пуфендорфа. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 93. С. 230-234.
115. Хвойницька Х. Особливості трактування природно-правових ідей у творчості просвітників (Вольтер, Ж-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є). *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Філософські науки*. 2014. № 780. С. 58-62. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPFN_2014_780_12

116. Ціватий В. Г. Нікколо Макіавеллі (1469–1527): політико-дипломатичні погляди і діяльність (у вимірах ХХІ століття). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2013. Вип. 20(1). С. 250-252.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2013_20%281%29_36
117. Чорна Л. В. Від ідеї до утопії: шлях Платона до досягнення ідеальної держави. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Філософія*. 2015. № 4. С. 5-12.
118. Чернобай О. Л. Софістика як дискурсивна практика правової аргументації за часів античності. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2016. № 845. С.443-453.
119. Шама О. Концепція "Lo stato" Н. Макіавеллі та подолання логократії у сфері державницької думки епохи Середньовіччя. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць.. Серія: : Історія, міжнародні відносини*. 2018. Вип. 21. С. 111-124.
120. Шепетяк О. М. Веди в контексті індуської релігійної літератури. *Молодий вчений*. 2017. № 4.3. С. 295-299.
121. Шмат Р. Платон про справедливу державу. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2014. Вип. 706-707. С. 214-217.
122. Яценюк Г. Дипломатична діяльність гетьмана-емігранта Пилипа Орлика під час перебування на території Туреччини в 1710-1714 рр. *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. 2011. Вип. 583-584. С. 96-102.

Електронні інформаційні ресурси

1. <http://www.nbuv.gov.ua/> - Національна бібліотека імені В.І. Вернадського
2. <http://lib.onu.edu.ua/> - Наукова бібліотека імені І.І. Мечникова
3. <https://pidru4niki.com/pravo/> - Навчальні матеріали онлайн

Навчальне видання

ІСТОРІЯ ВЧЕНЬ ПРО ДЕРЖАВУ ТА ПРАВО

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до практичних занять з навчальної
дисципліни для здобувачів першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»

Електронне практичне видання

Укладач:

Донченко Олена Іванівна

Оригінал-макет розроблено в авторській редакції.

Затвердж. авт. 28.08.2023. Шрифт Times New Roman.

Системні вимоги: операційна система сумісна
з програмним забезпеченням для читання файлів формату PDF.

Обсяг 0,5 МБ.

Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Економіко-правовий факультет
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058